

Slobodan Cvejić i Stefan Stefanović

Digitalna pismenost i aktivizam kod mladih sa invaliditetom/hendikepom

PROJEKAT FINANSIRA
EVROPSKA UNIJA

European
Commission

DIGITALNA
I MEDIJSKA
PISMENOST

MLADIH SA INVALIDITETOM/HENDIKEPOM

Slobodan Cvejić i Stefan Stefanović

Digitalna pismenost i aktivizam kod mladih sa invaliditetom/hendikepom

Beograd, 2018.

Izdavanje ove publikacije finansijski je podržala Evropska unija. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost autora i partnera projekta "Digitalna i medijska pismenost mladih sa invaliditetom/hendikepom", i ne odražava nužno stavove Evropske unije.

Sadržaj

Predgovor	5
Sažetak	6
Lista skraćenica	8
Osnovni podaci o projektu i istraživanju	9
Analitički i konceptualni okvir	10
> Mlada osoba sa invaliditetom/hendikepom	12
> Digitalna pismenost i digitalna kompetentnost	13
> Digitalni (onlajn) aktivizam	17
Metodologija istraživanja	18
Nalazi istraživanja	22
> Digitalne kompetencije mladih sa invaliditetom/hendikepom	22
> Digitalni aktivizam	31
> Učestvovanje na izborima	40
Digitalna kompetentnost i digitalni aktivizam	41
Zaključak	44
Literatura	45
ANNEX 1	46

Predgovor

Publikacija koja se nalazi pred vama nastoji da otvori vrata novim mogućnostima za socijalno uključivanje osoba sa invaliditetom/hendikepom. Ona kroz analizu podataka iz empirijskog istraživanja pokazuje u kojoj meri su digitalne kompetencije rasprostranjene među mladima sa invaliditetom/hendikepom i u kojoj meri podižu njihov kapacitet za aktivno učešće u društvenom i političkom životu. Digitalne tehnologije ne samo da su neizostavni deo radnog okruženja, nego i izuzetno važno sredstvo socijalnog uključivanja jer omogućavaju da se prevaziđu uobičajene prepreke u komunikaciji, interakciji i pristupu informacijama osoba sa invaliditetom/hendikepom. Rezultati prikazani u ovom izveštaju potiču iz anketnog istraživanja sprovedenog na uzorku od 300 mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom iz cele Srbije, kako iz gradskih, tako i iz seoskih sredina.

Ovo je prvo istraživanje digitalne pismenosti mladih sa invaliditetom/hendikepom u Srbiji. Pomenuto istraživanje sprovedla je SeConS grupa za razvojnu inicijativu u saradnji sa Forumom mladih sa invaliditetom (FMI), Udruženjem studenata sa hendikepom i Udruženjem za mlade Srbije. Pomenuto istraživanje predstavlja nastavak uspešne saradnje SeConS-a i FMI, nakon istraživanja koje su SeConS i FMI sprovedli u ranijem periodu na temu uslova zapošljavanja propisanih Zakonom o zapošljavanju osoba sa invaliditetom i na temu prakse zapošljavanja mladih sa invaliditetom/hendikepom na području Beograda.

Poseban doprinos ovom izveštaju svojim sugestijama i predlozima, kako tokom pripreme samog istraživanja, tako i pri pisanju izveštaja, dali su Olivera Vuković i Jovana Obradović iz SeConS grupe za razvojnu inicijativu, Milan Janković i Marina Lukić iz Udruženja studenata sa hendikepom i Jovana Krivokuća-Milovanović i Slađana Lević iz Foruma mladih sa invaliditetom. Projekat „Digitalna i medijska pismenost mladih sa invaliditetom/hendikepom“, podržala je Evropska unija u okviru „Civil Society Facility and Media Programme 2016-2017“.

Sažetak

Izveštaj o digitalnoj pismenosti i aktivizmu mladih sa invaliditetom/hendikepom nastao je na osnovu anketnog istraživanja, a deo je šireg projekta pod nazivom "Digitalna i medijska pismenost mladih sa invaliditetom/hendikepom". Projekat je podržala Evropska unija u okviru "Civil Society Facility and Media Programme 2016-2017", a realizovao ga je Forum mladih sa invaliditetom u saradnji sa Udruženjem studenata sa hendikepom, SeConS grupom za razvojnu inicijativu i Udruženjem za mlade Srbije.

Anketno istraživanje digitalne pismenosti i građanskog aktivizma mladih sa invaliditetom/hendikepom je realizovano na uzorku veličine 298 osoba. Istraživanje je sprovedeno u 19 opština ili gradova, od toga 44 upitnika (15%) u selima. Anketni upitnik je sadržao pitanja o osnovnim socio-ekonomskim karakteristikama ispitanika i njihovih domaćinstava, uključujući dostupnost računara i interneta, o njihovoj digitalnoj pismenosti i o njihovom građanskom aktivizmu. Za merenje digitalnih veština korišćen je deo standardnog instrumenta raz-

vijenog u okviru DigComp okvira (Ferrari, 2013). Ovaj instrument sadrži opise 21 kompetencije razvrstane u 5 oblasti upotrebe digitalnih tehnologija (informisanje, komunikacija, stvaranje sadržaja, rešavanje problema i sigurnost u digitalnom okruženju) i na tri nivoa kompetentnosti: osnovni korisnik, samostalni korisnik i napredni (vešt) korisnik. U anketnom upitniku korišćenom za ovaj izveštaj primenjena je 21 kompetencija na prva dva nivoa kompetentnosti u svih 5 oblasti.

Osnovni nalazi istraživanja su:

Mlade osobe sa invaliditetom/hendikepom u Srbiji imaju dostupne uređaje sa digitalnom tehnologijom. Njih 88% ima računar, 89% ima dostupan internet, a 84% "pametni" mobilni telefon. Ovi uređaji najčešće su korišćeni za informisanje i komunikaciju preko dostupnih servisa i društvenih mreža, dok je sada već klasični e-mail korišćen ređe i od strane manjeg broja ove grupe mladih.

Osnovu digitalne kompetentnosti mladih sa invaliditetom/hendikepom čine osnovne veštine u upravljanju informacijama na računaru i komunikaciji mobilnim telefonom. Kako raste složenost određenih kompetencija, tako opada broj mladih koji njima vladaju, a raste procenat onih koji nemaju nikakvu veštinu. Ova okolnost dovodi do toga da oni ne mogu u punoj meri da iskoriste ove tehnologije za aktivniji život i veću uključenost.

Ekonomska situacija domaćinstva u kojem mlada osoba sa invaliditetom/hendikepom živi i njen stepen formalnog obrazovanja su dve važne determinante digitalne kompetentnosti. Samostalnih korisnika IKT ima znatno više među ispitanicima sa dobrim ekonomskim položajem nego među onima sa lošijim. Takođe, što je stepen formalnog obrazovanja ispitanika veći, to je veća i digitalna kompetentnost.

Mladi sa invaliditetom/hendikepom digitalne tehnologije znatno češće koriste za komunikaciju sa prijateljima ili za zabavu, nego kako bi se informisali o događajima u zemlji i svetu, a još ređe ih koriste pri obavljanju poslova, bilo da je reč o poslovnim zadacima ili poslovnoj komunikaciji. Ovo samo dodatno pojačava njihovu isključenost iz društvenog, kulturnog i privrednog života.

Mladi sa invaliditetom/hendikepom češće koriste komunikacijske i informativne mogućnosti digitalizovanih sadržaja u polju građanskog aktivizma nego tradicionalne metode. Ova grupa mladih je pokazala nizak stepen tradicionalnog građanskog aktivizma, članstvom ili neposrednim učešćem u političkim i građanskim skupovima, po čemu se ne razlikuju od opšte populacije, pa i na evropskom nivou. Međutim, skoro polovina njih su koristili internet i društvene mreže da bi se povezali sa različitim organizacijama, grupama i pokretima, trećina ispitanika potpisala je peticiju na internetu, dok je njih 15% bilo uključeno u organizovanje društvenih i političkih akcija na internetu.

Veza između stepena digitalne kompetentnosti i digitalnog aktivizma je nedvosmisleno potvrđena analizom anketnih podataka. Povećani građanski aktivizam mladih sa invaliditetom/hendikepom putem interneta šalje signal da su digitalne tehnologije prepoznate od strane ove društvene grupe i da postoji mogućnost za njihovu širu upotrebu. Međutim, kompetencije prepoznate kroz ovo istraživanje su nedovoljno iskorišćene za poboljšanje društvenog položaja.

Lista skraćenica

EK – Evropska komisija

EU – Evropska unija

Eurofound – Evropska fondacija za poboljšanje životnih i radnih uslova (*European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions*)

IKT – Informaciono komunikacione tehnologije

RZS – Republički zavod za statistiku

UNESCO – Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*)

Osnovni podaci o projektu i istraživanju

Izveštaj o digitalnoj pismenosti i aktivizmu mladih sa invaliditetom/hendikepom nastao je na osnovu nalaza empirijskog istraživanja, a deo je šireg projekta pod nazivom "Digitalna i medijska pismenost mladih sa invaliditetom/hendikepom".

Projekat je podržala Evropska unija u okviru "Civil Society Facility and Media Programme 2016-2017", a realizuje ga Forum mladih sa invaliditetom u saradnji sa Udruženjem studenata sa hendikepom, SeConS grupom za razvojnu inicijativu i Udruženjem za mlade Srbije.

Cilj projekta je unapređenje građanske participacije mladih sa invaliditetom/hendikepom putem razvoja digitalne i medijske pismenosti.

Projekat treba da mladima sa invaliditetom/hendikepom omogući sticanje znanja i veština u oblasti digitalne i medijske pismenosti, ponudi obuke za razvoj liderskih veština, kako bi ova grupa mladih ljudi aktivno učestvovala u rešavanju problema u zajednici. Takođe, treba da pospeši rast i razvoj udruženja za mlade u oblasti društvenog uključivanja, a u cilju angažovanja mladih sa invaliditetom/hendikepom kao digitalno i medijski pismenih osoba u svojstvu promotera omladinskog rada i kreatora medijskog sadržaja. Kroz projekat će se jačati i kapaciteti medija za kvalitetno i odgovorno novinarstvo, kroz širenje svesti i podrške mladima sa invaliditetom/hendikepom u kontekstu pozitivnog razvoja, kritičkog pristupa i primera dobrih praksi.

Istraživanje na kojem je zasnovan ovaj izveštaj predstavlja sastavni deo projekta. Projekat počiva na pretpostavci da povećana digitalna pismenost stvara više šansi ovoj grupi mladih da aktivno učestvuje u društvenom i političkom životu, da se povezuje sa drugim osobama, traži ili obavlja posao, kreativno koristi slobodno vreme, itd. Stoga su osnovni ciljevi istraživanja sledeći:

1. da pokaže stepen digitalne pismenosti/kompetentnosti mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom i njihovu praksu u korišćenju digitalnih tehnologija,
2. da predstavi oblike društvenog aktivizma mladih sa invaliditetom/hendikepom, posebno onlajn aktivizma,
3. da proveri pretpostavku da su mladi koji bolje vladaju tehnologijama i alatima u digitalnoj sferi aktivniji u društvenom i političkom životu.

Sa ostvarenjem ovih ciljeva biće moguće ukazati na pravac u kom treba razvijati programe osnaživanja digitalnih kompetencija mladih sa invaliditetom/hendikepom, kao i na oblasti u kojima ove povećane kompetencije mogu biti iskorišćene za njihovo proaktivno socijalno uključivanje.

Analitički i konceptualni okvir

Ovaj projekat se bavi specifičnom društvenom grupom i njenim specifičnim znanjima, veštinama i praksama. Digitalne tehnologije pomažu da se prevaziđu uobičajene prepreke u komunikaciji, interakciji i pristupu informacijama osoba sa invaliditetom/hendikepom.

Na taj način one pomažu socijalno uključivanje ovih osoba, što je podjednako ekonomski izazov i pitanje ljudskih prava za sve zemlje sveta. U savremenom svetu postoji trend povećanja broja usluga koje se pružaju putem informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT). Jedan od razloga za ovakav trend je činjenica da IKT omogućavaju direktan kontakt na tržištu roba i usluga, učešće u programima podrške i razvoja (obrazovanje, zapošljavanje, savetovanje, itd.). S druge strane, sve je više i rešenja zasnovanih na IKT koje osobama sa invaliditetom/hendikepom otvaraju nove mogućnosti za lični razvoj i uključivanje u društvo: npr. softver za konverziju teksta u govor pomaže slepima i slabovidima da koriste tekstualne sadržaje, a program glasovnih komandi pomaže osobama sa motornim smetnjama da upravljaju uređajima koji im olakšavaju kretanje i svakodnevni život. „Za većinu ljudi tehnologija čini stvari lakšim. Za osobe sa invaliditetom tehnologija čini stvari mogućim“ (Raja, 2016: 4). Na osnovu ankete obavljene 2013. godine sa 150 stručnjaka iz više od 55 zemalja sveta koji su ocenjivali faktore značajne za društveno i ekonomsko uključivanje osoba sa invaliditetom, veb sajtovi i mobilni uređaji i usluge su rangirani kao najvažniji činioci njihovog uključivanja u društveni i privredni život (Broadband Commission for Digital Development et al. 2013).

Više od jedne milijarde ljudi u svetu, otprilike 15% ukupne populacije, ima neki oblik invaliditeta, a 80% njih živi u zemljama u razvoju (Raja, 2016: 5). Deca sa invaliditetom/hendikepom na globalnom nivou pohađaju osnovno i srednje obrazovanje u manjem procentu nego ostala deca (UNICEF, 2013), što smanjuje njihove

dalje šanse na tržištu rada. Stopa zaposlenosti osoba sa invaliditetom je između trećine i polovine stope zaposlenosti među populacijom koja nema invaliditet, a u nekim zemljama je i manje od toga (Raja, 2016). Sve to vodi većoj stopi siromaštva i socijalne isključenosti osoba sa invaliditetom, a sa druge strane i države košta više u izdvajanjima za socijalnu pomoć.

Tehnološka rešenja koja poboljšavaju život osoba sa invaliditetom/hendikepom nisu novost, ali ove osobe u zemljama sa srednjim i niskim prihodom suočavaju se sa značajnim izazovima pri kupovini asistivnih tehnologija. Ove zemlje obezbeđuju manju državnu pomoć u nabavljanju asistivne tehnologije, pa zbog toga troškovi nabavke padaju na same korisnike i njihove porodice, što smanjuje njihovu dostupnost. Na taj način cena asistivnih tehnologija predstavlja prepreku njihovoj upotrebi u svrhu samostalnog života, obrazovanja i zapošljavanja osoba sa invaliditetom.

Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, koju je 2006. godine usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija¹, dosledno ističe ulogu IKT u promovisanju samostalnosti i punog učešća osoba sa invaliditetom/hendikepom u različitim aspektima života. Članovi ove konvencije koji se bave pristupom pravdi, pravom na političku participaciju, obrazovanjem, zdravljem i zapošljavanjem otvaraju mogućnost za upotrebu pristupačne tehnologije za ostvarivanje prava osoba sa invaliditetom. Međutim, u svetu danas postoji vidljiv raskorak između onoga što znamo da IKT može postići za osobe sa invaliditetom/hendikepom i primera iz

¹Zakon o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, "Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori", br. 42/2009

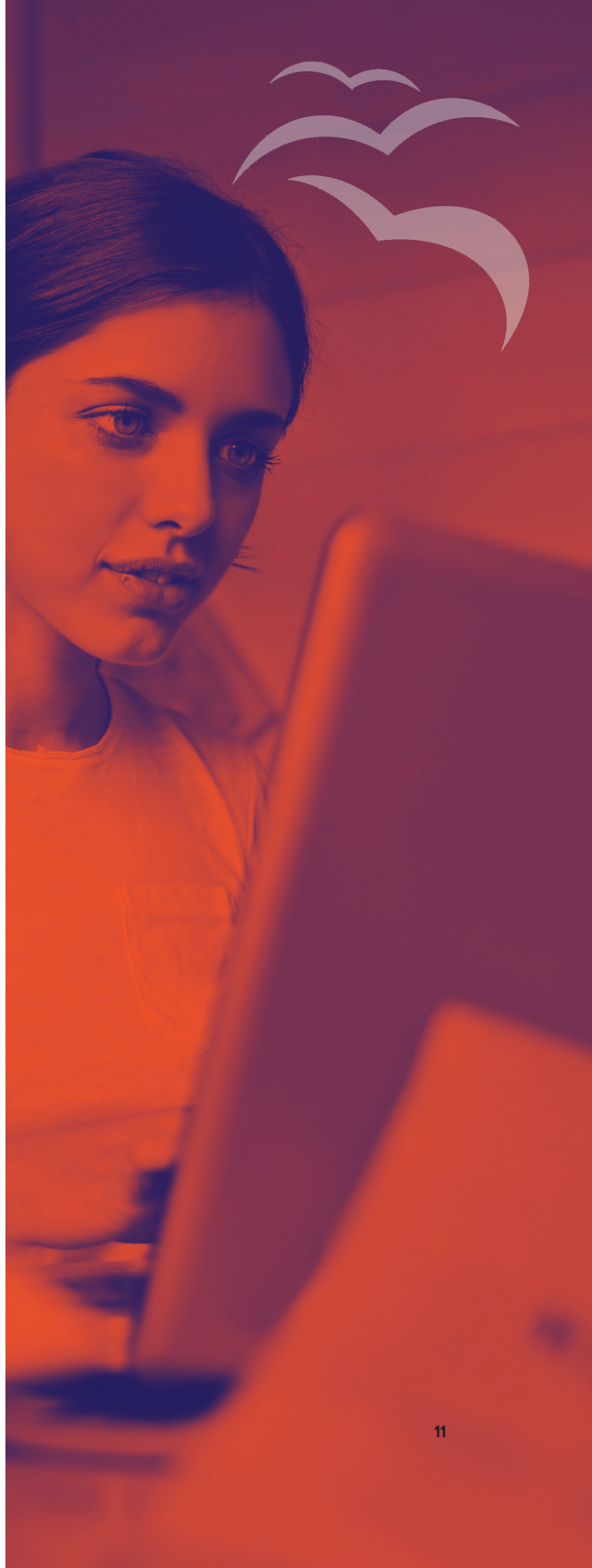
stvarnog života koji ukazuju na široko rasprostranjeno usvajanje pristupačne IKT. Izveštaj Globalne inicijative za inkluzivne IKT (G3ict) iz 2013. godine, koji procenjuje napredak ka realizaciji IKT odredbi Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, pokazuje da većina od 76 zemalja potpisnica nije imala dostupne vladine veb stranice (55%), dostupni javni elektronski kiosk ili bankomate raspoređene u zemlji (61%), ili programe za olakšavanje korišćenja telefonije za osobe sa invaliditetom (74%). Prema već pomenutom izveštaju, stepen primene odredbi o dostupnosti IKT je na nivou od 50% za specifične IKT proizvode i usluge, 47% za pristupačne funkcije za računare i 37% za pristupačne telekomunikacione i medijske usluge (Raja, 2016: 20).

Izveštaji Poverenika za zaštitu ravnopravnosti i istraživanja siromaštva u Srbiji godinama pokazuju da osobe sa invaliditetom spadaju u osetljivu grupu stanovništva, potcenjeni su, diskriminirani i u riziku od socijalne isključenosti i siromaštva. U Srbiji, prema zvaničnoj statistici (2011.), živi 571.780 osoba sa invaliditetom, što je oko osam odsto ukupne populacije. Od toga je čak 15 odsto mladih. Njihova obrazovna struktura je nepovoljna; 3.813 nije pohađalo ni osnovnu školu, dok diplomu višeg nivoa obrazovanja, iznad srednje škole, ima svega 336 osoba (RZS, 2013). Prema Nacionalnom izveštaju o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji (2014), više od 90% osoba sa invaliditetom ne koristi računare i internet.

Na žalost, sistematska procena digitalne pismenosti/kompetencija osoba sa invaliditetom nije dostupna, niti za područje Evropske unije (EU), ni za Srbiju. Agencija za statistiku Evropske unije EUROSTAT² redovno prati indikator digitalne pismenosti i omogućuje pregled stanja po različitim karakteristikama stanovnika EU (starost, pol, radni status, itd.), ali ne i po statusu invaliditeta. Iz tog razloga naš pokušaj da makar na uzorku damo procenu digitalnih kompetencija osoba sa invaliditetom/hendikepom u Srbiji može dati dragocen uvid u mogućnosti korišćenja IKT za njihovo uspešnije uključivanje u društvo i privredu.

Osnovni pojmovi korišćeni u ovom izveštaju imaju sledeće značenje.

²EUROSTAT je zavod za statistiku Evropske unije čiji je primarni zadatak prikuplja, obrada i objavljivanje podataka iz država članica

Mlada osoba sa invaliditetom/hendikepom

Prema socijalnom modelu pristupa invaliditetu koji je primenjen i u Zakonu o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, izraz osoba sa invaliditetom '...označava osobe sa urođenom ili stečenom fizičkom, senzornom, intelektualnom ili emocionalnom onesposobljenošću koje usled društvenih ili drugih prepreka nemaju mogućnosti ili imaju ograničene mogućnosti da se uključe u aktivnosti društva na istom nivou sa drugima, bez obzira na to da li mogu da ostvaruju pomenute aktivnosti uz upotrebu tehničkih pomagala ili službi podrške'.³

Da bi se naglasila odgovornost institucija i zajednice za uključivanje osoba sa invaliditetom u društveni život, sve češće se koristi pojam 'osoba sa hendikepom'. On opisuje susret osobe sa invaliditetom i njene okoline. Osobe sa hendikepom su sve osobe koje u svom funkcionisanju nailaze na barijere koje su uzrokovane od strane okoline i u prevazilaženju barijera koriste

neki vid podrške. Hendikep je određena podrška koja omogućuje da osoba ima izjednačene uslove u okolini kao i ostale jedinke u društvenoj interakciji ili individualnim aktivnostima. Mogući vidovi podrške za osobe sa hendikepom su otklanjanje arhitektonskih barijera, personalna asistencija, upotreba asistivnih tehnologija ili primena mera afirmativne akcije (pozitivna zakonska rešenja kao vid podsticaja u uključivanju u društvo). Svrha termina hendikep je naglašavanje manjkavosti u okolini i u mnogima organizovanim aktivnostima društva, na primer u informisanju, komunikaciji, obrazovanju, čime se onemogućuje ravnopravno sudelovanje osoba sa invaliditetom.⁴

U ovom istraživanju izrazi invaliditet i hendikep se koriste ravnopravno.

Mlade osobe su u ovom istraživanju definisane kao sve osobe starosti između 15 i 30 godina.

³ "Sl. glasnik RS", br. 33/2006 i 13/2016

⁴ <https://ush.rs/>

Digitalna pismenost i digitalna kompetentnost

Digitalna pismenost je jedan od dva ključna pojma u ovom istraživanju. Pismenost se može svesti na sposobnost da se razume ideja ili koncept. To često podrazumeva čitanje, ali takođe i posmatranje, pisanje i stvaranje.

Tehnologija pomaže pismenosti dokle god pomaže korisniku da identifikuje, analizira, ocenjuje i kreira medije. Digitalna pismenost podrazumeva korišćenje digitalnih tehnologija za čitanje, pregled sadržaja, pisanje i stvaranje i podrazumeva različite nivoe pismenosti. Elementarno, ona podrazumeva opšte znanje o upotrebi digitalnih tehnologija. Naprednija pismenost podrazumeva dublje razumevanje načina funkcionisanja digitalnih tehnologija i efekata koje one postižu u upotrebi i stvaranju različitih sadržaja, kao i u komunikaciji. Osoba koja je digitalno pismena je svesna brojnih izvora informacija, prednosti i mana raznih oblika medija, kao i vrednosti informacija. Digitalno pismena osoba može da razume različite izvore informacija i poveže naizgled različite ideje.

Kao što se vidi iz prethodne definicije, da bi se objasnio značaj upotrebe digitalnih tehnologija u savremenom društvu neophodno je uključiti pojmove kao što su znanja i svest. Ovo ukazuje na potrebu da se elementarno vladanje digitalnim tehnologijama posmatra u funkcionalnom ključu, da se analizira njegova primenljivost. Iz ovog razloga u okviru javnih politika Evropske komisije koristi se širi pojam **digitalne kompetencije**. Digitalna pismenost je preduslov za razvoj digitalne kompetencije. Ferrari osnovne pojmove potrebne za razumevanje digitalne kompetencije razlikuje na sledeći način (2013: 37):

'ZNANJE' znači ishod usvajanja informacija kroz proces učenja. Znanje je skup činjenica, principa, teorija i praksi koji je povezan sa poljem rada ili učenja. U kontekstu Evropskog okvira kvalifikacija znanje je opisano kao teorijsko i/ili činjenično.

'VEŠTINE' znače sposobnost da se primeni znanje i da se koristi know-how da bi se obavili zadaci i rešili problemi. U kontekstu Evropskog okvira kvalifikacija veštine su opisane kao kognitivne (uključujući upotrebu logičkog, intuitivnog i kreativnog razmišljanja) ili praktične (uključujući manuelnu spretnost i korišćenje metoda, materijala, alata i instrumenata).

'STAVOVI' su shvaćeni kao motivatori sprovođenja, osnova za kontinuirano kompetentno sprovođenje. Oni uključuju vrednosti, aspiracije i prioritete.

'KOMPETENCIJA' ima dve donekle različite definicije u skorijim preporukama evropskih politika. U Preporukama o ključnim kompetencijama Evropskog parlamenta i Evropskog saveta iz 2006. godine kompetencija je definisana kao kombinacija znanja, veština i stavova odgovarajućih kontekstu. U preporukama Evropskog okvira kvalifikacija kompetencija se vidi kao najnapredniji element opisa okvira i definisana je kao dokazana sposobnost da se koriste znanje, veštine i lične, društvene i/ili metodološke sposobnosti u situacijama rada ili učenja i u profesionalnom i ličnom razvoju.

Zasnovano na predloženim definicijama u ovom istraživanju kompetencije određujemo kao set znanja, stavova i veština.

Pod digitalnom kompetencijom, u skladu sa Evropskim okvirom ključnih kompetencija ⁵ iz 2006. godine, podrazumevaju se ključne sposobnosti za dugoročno učenje uz posedovanje sposobnosti za pouzdanu i kritičku upotrebu elektronskih medija za posao, odmor i komunikaciju. Ova kompetencija se odnosi na logičko i kritičko razmišljanje, na visok nivo veštine upravljanja informacijama i na dobro razvijene veštine komunikacije. Digitalna kompetencija prepoznata je kao jedna od osam osnovnih kompetencija neophodnih za doživotno učenje i smatra se transverzalnom kompetencijom ⁶ jer pomoću nje se stiču i razvijaju i ostale veštine (Ferrari, 2013: 2). Imajući na umu da se savremeno društvo sve više zasniva na informaciji i znanju, neophodno je da građani, koristeći se digitalnim tehnologijama, što je više moguće upravljaju svojim životima; ljude je neophodno ohrabriti da aktivno učestvuju u društvu i utiču u donošenju odluka koje se tiču njihovih života, a koje bi istovremeno trebalo da podstiču uzajamno razumevanje.

Evropska komisija (EK) je 2013. godine objavila DigComp (A Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe) ⁷, kao okvir za razvoj i razumevanje digitalne kompetencije u Evropi i za strateško planiranje razvoja u ovoj oblasti. Digitalna kompetencija obuhvata 21 specifičnu kompetenciju, koje su grupisane u pet oblasti:

1. Upravljanje informacijama,
2. Veštine komunikacije u digitalnom okruženju,
3. Stvaranje digitalnih sadržaja,
4. Sigurnost u digitalnom okruženju i
5. Rešavanje problema.

U okviru svake od navedenih kompetencija mogu se razlikovati tri nivoa kompetentnosti:

1. Osnovni korisnik
2. Samostalni korisnik
3. Napredni korisnik (Ferrari, 2013).

U junu 2016. godine EK je objavila *DigComp 2.0* gde je osvežena terminologija i konceptualni model i dati primeri njegove upotrebe na evropskom, nacionalnom i regionalnom nivou. U 2017. godini je objavljena verzija 2.1 koja se fokusira na proširenje okvira sa početna 3 nivoa digitalne kompetentnosti na finije podešenih 8 nivoa, što treba da omogući zainteresovanim stranama da uspešnije primenjuju DigComp okvir. Na prethodna 3 nivoa (osnovni, samostalni i napredni) dodat je još jedan – visoko specijalizovani korisnik. Svaki od 3 osnovna nivoa je podeljen na 2 s obzirom na složenost zadatka i autonomiju pri njegovom rešavanju, pa je tako dobijeno 8 nivoa kompetentnosti.

Opis oblasti digitalne kompetentnosti izložen u DigComp-u može poslužiti za bolje razumevanje ovog kompleksnog pojma.

- **INFORMISANJE** - digitalno kompetentna osoba zna da pretraži internet kako bi došla do informacije koja joj je potrebna, a dok pretražuje, ona stalno evaluira i filtrira informacije na koje nailazi.
- **KOMUNICIRANJE** - digitalna kompetentnost omogućava savremenom čoveku da ostvari svoju društvenu ulogu – on zna da preko interneta može da se uključi u aktivnosti civilnog društva.
- **STVARANJE SADRŽAJA** - da bi se za nekog reklo da je digitalno kompetentan, on takođe mora da zna da napravi sadržaj u multimedijalnom formatu, odnosno mora da zna kako da promeni i unapredi sadržaj na koji je naišao i koji je procenio kao relevantan iz bilo kog razloga, pri tom poštujući autorska prava (copyright) i licence.
- **SIGURNOST** - digitalno kompetentan pojedinac je svestan da postoje softverski virusi (to je, na primer, segment koji se može podvesti pod računarsku pismenost), svestan je i izazova zaštite ličnih podataka, ali i zaštite sopstvenog zdravlja i zdravlja drugih ljudi prilikom upotrebe digitalnih tehnologija.
- **REŠAVANJE PROBLEMA** - od posebne je važnosti i sposobnost digitalno kompetentne osobe da utvrdi i reši problem „digitalnim sredstvima“.

⁵Official Journal L 394 of 30.12.2006 (<https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF>)

⁶Transverzalnim veštinama obično se smatraju one veštine koje nisu specifično vezane za određeni posao, zadatak, akademsku disciplinu ili područje znanja, a koje se mogu koristiti u različitim životnim i profesionalnim ulogama. Organizacione veštine su primer transverzalnih veština. (UNESCO IBE 2013, Global)

⁷<https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework>

Prema poslednjem DESI (Digital Economy and Society Index) izveštaju, u 2017. godini u EU 81% građana redovno je koristilo internet (najmanje jednom nedeljno), što je povećanje od 2 procentna poena u odnosu na 2016. godinu (DESI, 2018) ⁸. U isto vreme, 43% građana Evropske unije još uvek ne vlada ni osnovnim digitalnim veštinama, dok je taj udeo 2016. godine bio 44%. I među zaposlenim osobama ima više od 1/3, tačnije 35% onih koji ne vladaju osnovnim digitalnim veštinama koje su sada potrebne u većini poslova u EU. Deset procenata zaposlenih u EU nema nikakve digitalne veštine, pre svega zato što uopšte ne koriste internet. Podaci o stepenu digitalne kompetentnosti građana Srbije nisu dostupni.

U Srbiji je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, u skladu sa Strategijom razvoja obrazovanja do 2020. godine, 2015. godine formiralo Radnu grupu za digitalno i onlajn učenje i razvoj međupredmetnih kompetencija sa fokusom na informaciono-komunikacione tehnologije ⁹, a 2017. godine objavilo je dokument „Okvir digitalnih kompetencija – Nastavnik za digitalno doba“. Ovaj okvir treba da promoviše upotrebu informaciono-komunikacionih tehnologija u pedagoške svrhe.¹⁰

⁸ Digital Economy and Society Index Evropske komisije, dostupno na <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/human-capital>

⁹ <http://omk-obrazovanje.gov.rs/omk-u-srbiji/digitalno-i-onlajn-ucenje/>

¹⁰ „Primena ovog okvira, promoviše upotrebu IKT-a koja pretpostavlja balansiranu, promišljenu i efikasnu primenu, u cilju podsticanja inovativnosti u nastavi i postizanja višeg nivoa ostvarenosti standarda obrazovnih postignuća“ (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, 2017: 2)

Digitalni (onlajn) aktivizam

Aktivizam se uobičajeno definiše kao planirano ponašanje kojim se postižu politički i društveni ciljevi putem aktivnosti kao što su podizanje svesti, umrežavanje i stvaranje koalicija, vođenje političkih kampanja, stvaranje publiciteta, kao i druge akcije kako bi se uticalo na socijalne promene (vidi npr. Vidanović, 2006).

Sve navedene aktivnosti se mogu obavljati i u metaprostoru, bez direktnog fizičkog prisustva aktera, tako da digitalne tehnologije otvaraju nove mogućnosti za aktivizam osoba koje su pred izazovom nekog hendikepa. UNESCO u svom okviru digitalnih kompetencija ističe da se savremeno društvo sve više zasniva na informaciji i znanju, pa je neophodno da građani, koristeći se digitalnim tehnologijama, što je više moguće upravljaju svojim životima; ljude je neophodno ohrabriti da aktivno učestvuju u društvu i utiču na donošenje odluka koje se tiču njihovih života, a koje bi istovremeno trebalo da podstiču međukulturno razumevanje i mirno rešavanje konflikata (UNESCO, 2011).

Za razliku od „tradicionalnog“ aktivizma kod kojeg aktivno učestvovanje podrazumeva fizičko okupljanje aktera, kod onlajn aktivizma akteri se ne moraju okupiti na jednom mestu. Oni ne samo da mogu da učestvuju u protestu/akciji iz svog doma, već to mogu da učine bez obzira gde se u tom trenutku fizički nalaze. Dakle, u isto vreme mogu da učestvuju na protestu protiv diktature u Srbiji i potpisuju peticiju na change.org za veću dostupnost interneta u Indiji¹¹. Usled uspona informacionog društva, odnosno sve veće dostupnosti interneta i pametnih telefona (smart phone), „aktivnosti društvenih pokreta sve više postaju posredovane, usmeravane i oblikovane različitim tehnološkim inovacijama u oblasti komunikacije“ (Petrović i Petrović, 2017: 408), a društvene mreže poput Fejsbuka (Facebook)

i Tvitera (Twitter) postaju nezaobilazni deo protesta širom sveta. Do velike popularnosti onlajn aktivizma, došlo je i zbog smanjivanja troškova pri organizovanju protesta. Dženifer Earl i Katrina Kimport (Jennifer Earl & Katrina Kimport) u svojoj knjizi „Digitally Enabled Social Change: Activism in the Internet Age“ daju klasifikaciju onlajn aktivizma na osnovu stepena iskorišćenost interneta. Na jednoj strani je e-mobilizacija (E-mobilizations), kod koje je iskorišćenost mala, a internet i mobilni telefoni koriste se kako bi se proširile informacije o skupu ili nekom onlajn dešavanju. Na drugoj strani nalaze se e-pokreti (E-movements) kod kojih je iskorišćenost interneta visoka, jer se ne sama organizacija skupa već i samo učestvovanje u skupu dešava onlajn (Earl & Kimport, 2011: 12).

U ovom istraživanju je analiziran aktivizam mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom kroz njihovo učešće u građanskim i političkim okupljanjima, kroz članstvo u različitim udruženjima i organizacijama i posebno onlajn, putem interneta. Digitalni aktivizam je definisan kao umrežavanje sa drugim članovima onlajn zajednice oko istih ciljeva i u svrhu razmene informacija, diskutovanja, organizovanja protesta, potpisivanja peticija. Prikupljeni su podaci i o drugim aktivnostima zasnovanim na IKT koje mogu poboljšati život mladih sa invaliditetom/hendikepom a koje čine širi okvir digitalnog aktivizma: traženje i obavljanje posla putem interneta, zabava, trgovina, učenje.

¹¹Više na: <https://www.change.org/p/internetforall-trai-we-the-indian-youth-need-affordable-internet-access>

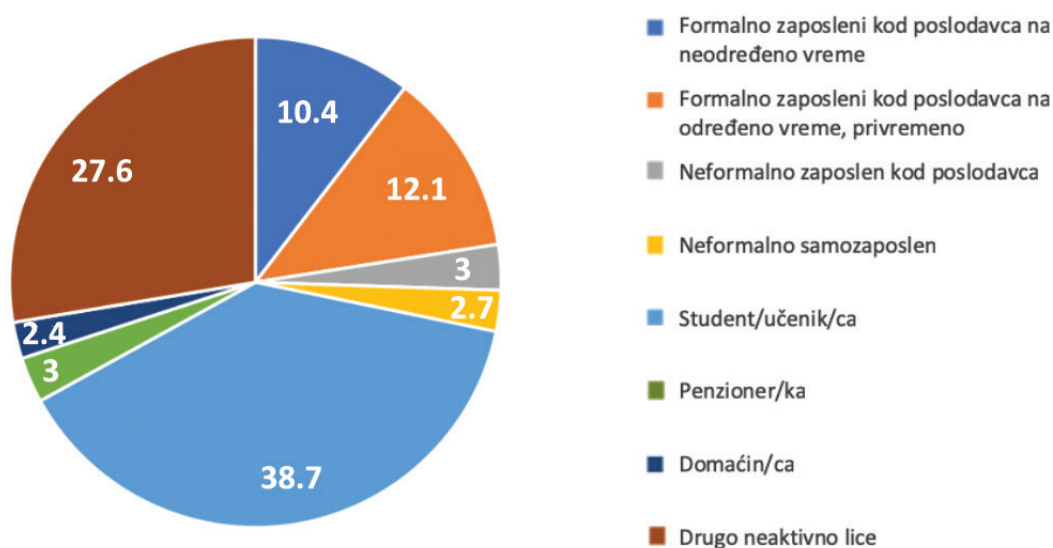
Metodologija istraživanja

Anketno istraživanje digitalne pismenosti i građanskog aktivizma mladih sa invaliditetom/hendikepom realizovano je na uzorku od **298 osoba starosti između 15 i 30 godina**.

Ispitanici/e su birani prigodno, iz kontakata koje imaju udruženja osoba sa invaliditetom/hendikepom. Istraživanje je sprovedeno u 19 opština ili gradova¹², pri čemu je 85% uzorka (254 upitnika) realizovano u gradskim, a 15% (44 upitnika) u seoskim sredinama. Uzorak je obuhvatio 14% mladih sa invaliditetom/hendikepom koji žive u ustanovi za smeštaj (studentski ili učenički dom). Svega 4% anketiranih žive sami, a 68% živi sa roditeljima. Nešto više od 1/5 anketiranih su zaposleni, 22% formalno, a 6% neformalno. Među anketiranim najviše je studenata i učenika (39%), a 28% njih su neaktivni (grafikon 1).

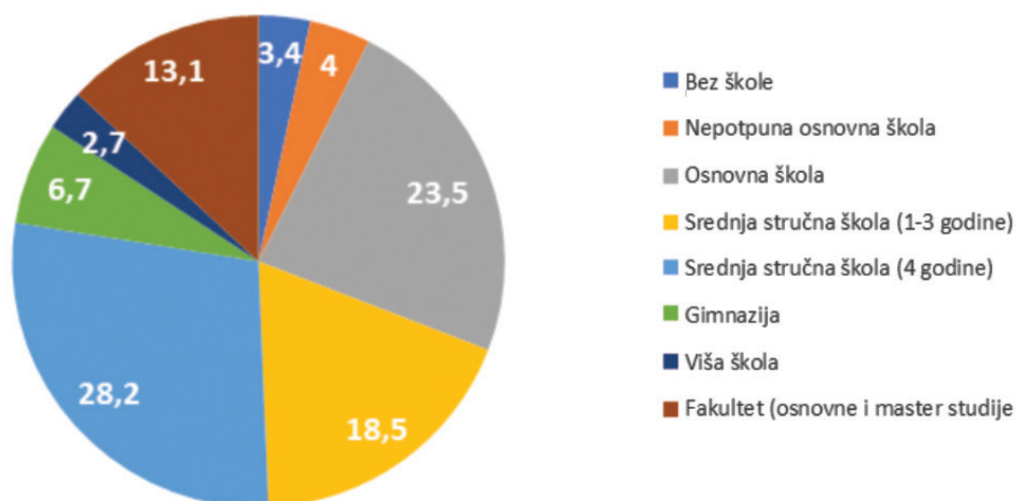
Prigodan izbor ispitanika u uzorak je doveo do toga da je obrazovna struktura anketiranih mladih sa invaliditetom/hendikepom povoljnija nego što je očekivano: 16% je završilo fakultet ili višu školu, 53% srednju školu, 24% osnovnu školu, dok 7% nema završenu ni osnovnu školu (grafikon 2). Četrdeset osam procenata anketiranih je muškog pola, a 52% ženskog. Prosečna starost ispitanika je 23 godine.

Grafikon 1: Status ispitanika/ca prema aktivnosti, %

¹² Beograd, Novi Sad, Subotica, Zrenjanin, Pančevo, Senta, Sremska Mitrovica, Kragujevac, Šabac, Kraljevo, Novi Pazar, Valjevo, Loznica, Jagodina, Nova Varoš, Niš, Leskovac, Zaječar i Pirot.

Grafikon 1: Status ispitanika/ca prema aktivnosti, %

Uzorak je obuhvatio znatan broj mladih osoba kojima je asistivna tehnologija preko potrebna – 24% anketiranih izjavilo je da im je potrebna tehničko-tehnološka podrška pri uspostavljanju i održavanju pisane komunikacije, a 18% je izjavilo da im je potrebna tehničko-tehnološka podrška pri uspostavljanju i održavanju usmene komunikacije.

Prikupljanje podataka u ovom istraživanju je obavljeno anketom u direktnom kontaktu sa ispitanicima/ama iz uzorka. Anketni upitnik je sadržao pitanja o osnovnim socio-ekonomskim karakteristikama ispitanika i njihovih domaćinstava, uključujući dostupnost računara i interneta, o njihovim digitalnim kompetencijama i o njihovom građanskom aktivizmu.

Za merenje digitalnih kompetencija korišćen je deo standardnog instrumenta razvijenog u okviru DigComp okvira (Ferrari, 2013). Ovaj instrument sadrži iskaze koji odlikavaju 21 kompetenciju iz 5 oblasti upotrebe digitalnih tehnologija (informisanje, komunikacija, stvaranje sadržaja, sigurnost u digitalnom okruženju i rešavanje problema) razvrstano u tri nivoa kompetencija: osnovni korisnik, samostalni korisnik i napredni (vešt) korisnik (vidi Annex 1). Za svaku kompetenciju imenuju se pojedinačne veštine na odgovarajućem nivou kompetentnosti, npr: mogu da tražim informacije onlajn koristeći pretraživač (informisanje, osnovni korisnik) ili mogu da primenim osnovno formatiranje (npr. ubaciti fusnote, grafikone, tabele) u sadržaj koji sam ja ili drugi

proizveli (stvaranje sadržaja, samostalni korisnik) . U istraživanju je zbog racionalnije formulacije iskaza korišćena EUROPASS¹⁴ -ova prerada originalne matrice oblasti i kompetencija.¹⁵

Kao što se vidi iz formulacije ovih primera, radi se o samoevaluaciji, tj. ispitanici sami ocenjuju svoje kompetencije, ne postoji ocenjivanje nezavisnog ocenjivača o njihovoj stvarnoj sposobnosti da određenu kompetenciju pokažu u praksi. S obzirom na okolnost da oko 90% osoba sa invaliditetom u Srbiji ne koristi računare i internet (Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji, 2014: 267), procenjeno je da je verovatnoća da uzorak obuhvati naprednog korisnika sa invaliditetom/hendikepom izuzetno mala, pa je odlučeno da u upitniku koji je korišćen za potrebe ovog istraživanja budu primenjene formulacije za 21 kompetenciju iz prva dva nivoa kompetentnosti (osnovni i samostalni korisnik).¹⁶ U sledećoj tabeli su prikazane formulacije osnovne i samostalne kompetentnosti za 21 kompetenciju razvrstano u 5 oblasti. Na osnovu tih pokazatelja ispitanici će biti razvrstani u 3 kategorije na svakoj od kompetencija:

1. Bez kompetencija (nema znanja i veštine iz okvira date kompetencije ili ih ne koristi)
2. Osnovni korisnik (vlada kompetencijom na osnovnom, ali ne i na samostalnom nivou)
3. Samostalni korisnik (vlada kompetencijom na samostalnom nivou)

¹³ Zbog specifičnih potreba istraživanja korišćenje digitalnih tehnologija za e-bankarstvo, e-upravu i onlajn kupovinu je registrovano zasebno, a ne kao primeri jedinstvene kompetencije samostalnog korisnika 'uključivanje u onlajn zajednicu'.

¹⁴ Europass je inicijativa EU (Generalnog direktorata za obrazovanje i kulturu) za povećanje transparentnosti kvalifikacija i mobilnosti građana u Evropi (www.eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32004D2241).

¹⁵ <https://europass.cedefop.europa.eu/resources/digital-competences>

¹⁶ Napravljeno je jedno odstupanje od matrice kompetencija izložene u Ferrari (2013) i to na način da je kompetencija 'upravljanje digitalnim identitetom' iz oblasti 'kreiranje sadržaja' pripojena kompetenciji 'zaštita ličnih podataka' u oblasti 'sigurnost', dok su u oblasti 'rešavanje problema' iskazi iz originalne kompetencije 'rešavanje tehničkih problema' podeljeni na dve kompetencije: 'rešavanje tehničkih problema' i 'rešavanje netehničkih problema'.

OBLAST	KOMPETENCIJA	OPIS VLADANJA KOMPETENCIJOM	
		Osnovni nivo	Samostalni nivo
Upravljanje informacijama	Pretraživanje i filtriranje informacija	Mogu da tražim informacije onlajn koristeći pretraživač.	Mogu da koristim različite pretraživače da pronađem potrebne informacije. Koristim neke od filtera za pretraživanje (npr. pretraživanje samo slika, video zapisa, mapa).
	Evaluacija informacija	Znam da nisu sve informacije na mreži/internetu pouzdane.	Upoređujem različite izvore kako bih procenio pouzdanost informacije koju pronađem.
	Skladištenje i pretraživanje informacija	Mogu da sačuvam ili čuvam datoteke ili sadržaj (npr. tekst, slike, muziku, video zapise, veb strane) i pristupim im pošto ih sačuvam.	Informacije klasifikujem na metodičan način koristeći datoteke (<i>files</i>) i fascikle (<i>folders</i>) kako bih ih kasnije lakše našao. Pravim rezervne kopije podataka ili datoteka koje sam sačuvao.
Veštine komunikacije u digitalnom okruženju	Interakcija kroz tehnologije	Mogu da komuniciram sa drugima koristeći mobilni telefon, VoIP (<i>Voice over Internet Protocol</i>) (npr. Skype), e-poštu ili ćaskanje (<i>chat</i>) - koristeći osnovne funkcije (npr. govorne poruke, SMS, slanje i primanje e-pošte, razmenu teksta).	Mogu da koristim napredne funkcije nekoliko alatki za komunikaciju (npr. VoIP ili deljenje fajlova).
	Deljenje informacija i sadržaja	Mogu da delim datoteke i sadržaj pomoću jednostavnih alata.	Mogu da koristim alatke za saradnju i da doprinesem kreiranjem sadržaja npr. deljenju dokumenata/datoteka koje je neko drugi stvorio.
	Uključivanje u onlajn zajednicu	Znam da mogu da koristim digitalne tehnologije za korišćenje različitih usluga (e-uprava, banke, bolnice).	Mogu da koristim neke od funkcija onlajn usluga (npr. e-usluge, e-bankarstvo, onlajn kupovina).
	Saradnja kroz digitalne kanale	Svestan sam sajtova za društvene mreže i onlajn alate za saradnju.	Prenosim ili delim znanje sa drugima na internetu (npr. kroz društvene alatke za umrežavanje ili onlajn zajednicu).
	Pravila ponašanja na Internetu (<i>Netiquette</i>)	Svestan sam da se prilikom korišćenja digitalnih alata primenjuju određena pravila komunikacije (npr. prilikom komentarisanja, razmene ličnih podataka)	Svestan sam i koristim pravila za onlajn komunikaciju.
Stvaranje digitalnih sadržaja	Razvoj sadržaja	Mogu da izradim jednostavan digitalni sadržaj (npr. tekst, tabelu, slike, audio datoteke) u najmanje jednom formatu pomoću digitalnih alata.	Mogu proizvoditi složeni digitalni sadržaj u različitim formatima (npr. tekst, tabele, slike, audio datoteke). Mogu koristiti alate/uređivače za kreiranje veb stranice ili bloga koristeći šablone (npr. WordPress).
	Integrisanje i ponovno elaboriranje	Mogu da učinim osnovne prepravke sadržaja koji su napravili drugi.	Mogu primeniti osnovno formatiranje (npr. ubaciti fusnote, grafikone, tabele) u sadržaj koji sam ja ili drugi proizveli.
	Autorska prava i licence	Znam da taj sadržaj može biti pokriven autorskim pravima.	Znam kako da referišem i ponovo upotrebim sadržaj pokriven autorskim pravima.
	Programiranje	Mogu primeniti i modifikovati jednostavne funkcije i postavke kod softvera i aplikacija koje koristim (npr. promeniti podrazumevane postavke).	Poznajem osnove jednog programskog jezika.

OBLAST	KOMPETENCIJA	OPIS VLADANJA KOMPETENCIJOM	
		Osnovni nivo	Samostalni nivo
Sigurnost u digitalnom okruženju	Zaštita uređaja	Mogu da preduzmem osnovne korake da zaštitim svoje uređaje (npr. koristeći anti-viruse i lozinke). Znam da nisu sve informacije na mreži pouzdane.	Instalirao sam sigurnosne programe na uređaju(ima) koje koristim za pristup internetu (npr. antivirus, zaštitni zid (<i>firewall</i>)). Redovno pokrećem ove programe i redovno ih ažuriram. Koristim različite lozinke za pristup opremi, uređajima i digitalnim uslugama i modifikujem ih periodično.
	Zaštita ličnih podataka	Svestan sam da moj akreditiv/nalog (korisničko ime i lozinka) može biti ukraden. Znam da ne bi trebalo da otkrivam privatne informacije na mreži.	Mogu identifikovati veb stranice ili e-mail poruke koje mogu biti korišćene za prevaru. Mogu da prepoznam phishing e-mail (mrežna krađa identiteta). Mogu da oblikujem svoj onlajn/digitalni identitet i pratim svoj digitalni otisak.
	Zaštita zdravlja	Znam da prekomerna upotreba digitalnih tehnologije može uticati na moje zdravlje.	Razumem zdravstvene rizike vezane za korišćenje digitalne tehnologije (npr. ergonomija, rizik od zavisnosti).
	Zaštita životne sredine	Preduzimam osnovne mere da uštedim energiju.	Razumem pozitivan i negativan uticaj tehnologije na životnu sredinu.
Rešavanje problema	Rešavanje tehničkih problema	Mogu da nađem podršku i pomoć kada se pojavi tehnički problem ili kada koristim novi uređaj, program ili aplikaciju.	Mogu da rešim većinu problema koji se javljaju pri korišćenju digitalnih tehnologija.
	Rešavanje netehničkih problema	Znam kako da rešim neke rutinske probleme (npr. zatvorim program, ponovo pokrenem računar, ponovo instaliram/ažuriram program, proverim internet vezu).	Mogu da koristim digitalne tehnologije za rešavanje (ne-tehničkih) problema.
	Identifikovanje potreba i tehnoloških odgovora	Znam da digitalni alati mogu da mi pomognu u rešavanju problema. Takođe sam svestan toga da oni imaju svoja ograničenja.	Mogu da izaberem digitalni alat koji odgovara mojim potrebama i da procenim njegovu efikasnost.
	Inovacije i kreativno korišćenje tehnologija	Kada se suočim sa tehnološkim ili netehnološkim problemom, mogu da koristim digitalne alatke koje znam da bih rešio problem.	Mogu rešiti tehnološke probleme pretražujući postavke i opcije programa ili alata.
	Identifikovanje sopstvenih nedostataka kada je reč o digitalnim kompetencijama	Svestan sam da moram redovno da unapređujem svoje digitalne veštine.	Redovno unapređujem svoje digitalne veštine. Svestan sam mojih ograničenja i pokušavam da popunim praznine.

Nalazi istraživanja

Digitalne kompetencije mladih sa invaliditetom/hendikepom

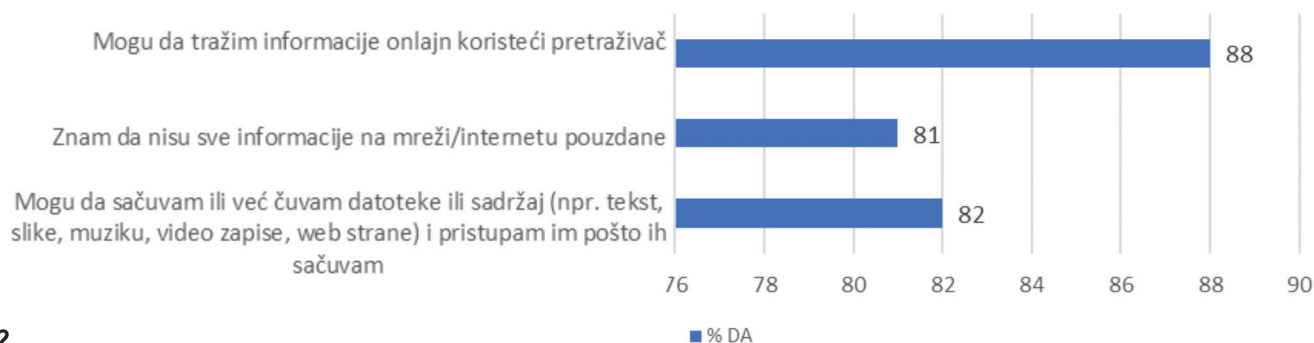
U ovom delu biće prikazani rezultati ankete koji se odnose na 21 digitalnu kompetenciju izloženu u prethodnoj tabeli. Kompetencije su merene preko 47 iskaza sa kojima su ispitanici mogli da se slože ili ne. Najpre će biti prikazano koliko mladih sa invaliditetom/hendikepom je saglasno sa svakim od 47 iskaza kako bi se dobio detaljan uvid u specifična znanja i veštine kojima vladaju. Ovaj prikaz će biti strukturiran prema 5 ranije pomenutih oblasti primene digitalnih tehnologija i dva nivoa kompetentnosti. Nakon toga, na osnovu odabranih

odgovora svi ispitanici će biti razvrstani u 3 kategorije:

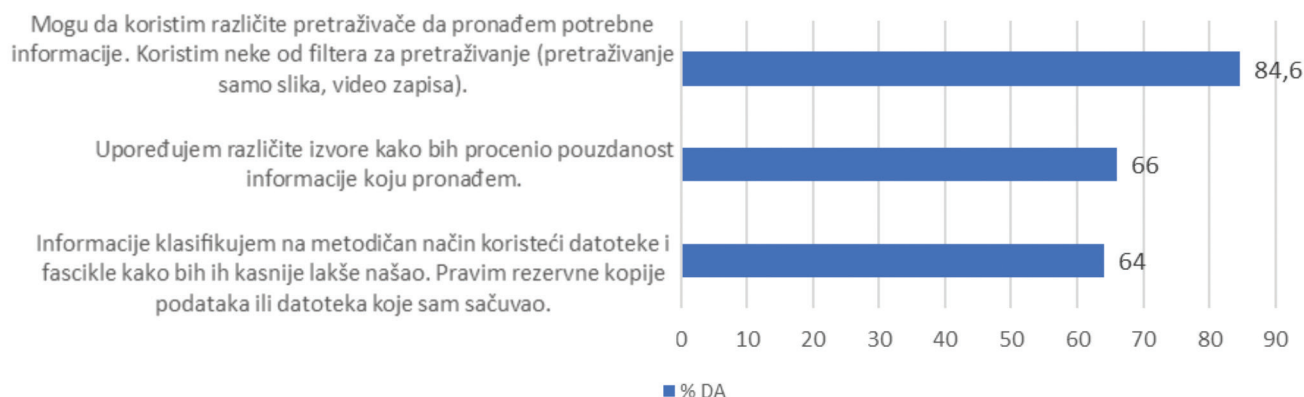
1. Ne koristi digitalne tehnologije
2. Osnovni korisnik
3. Samostalni korisnik.

Najpre prikazujemo distribuciju mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom prema iskazima koji predstavljaju kompetencije u oblasti upravljanja informacijama, na osnovnom i samostalnom nivou.

Grafikon 3: Upravljanje informacijama – osnovni nivo

Grafikon 4: Upravljanje informacijama – samostalni nivo

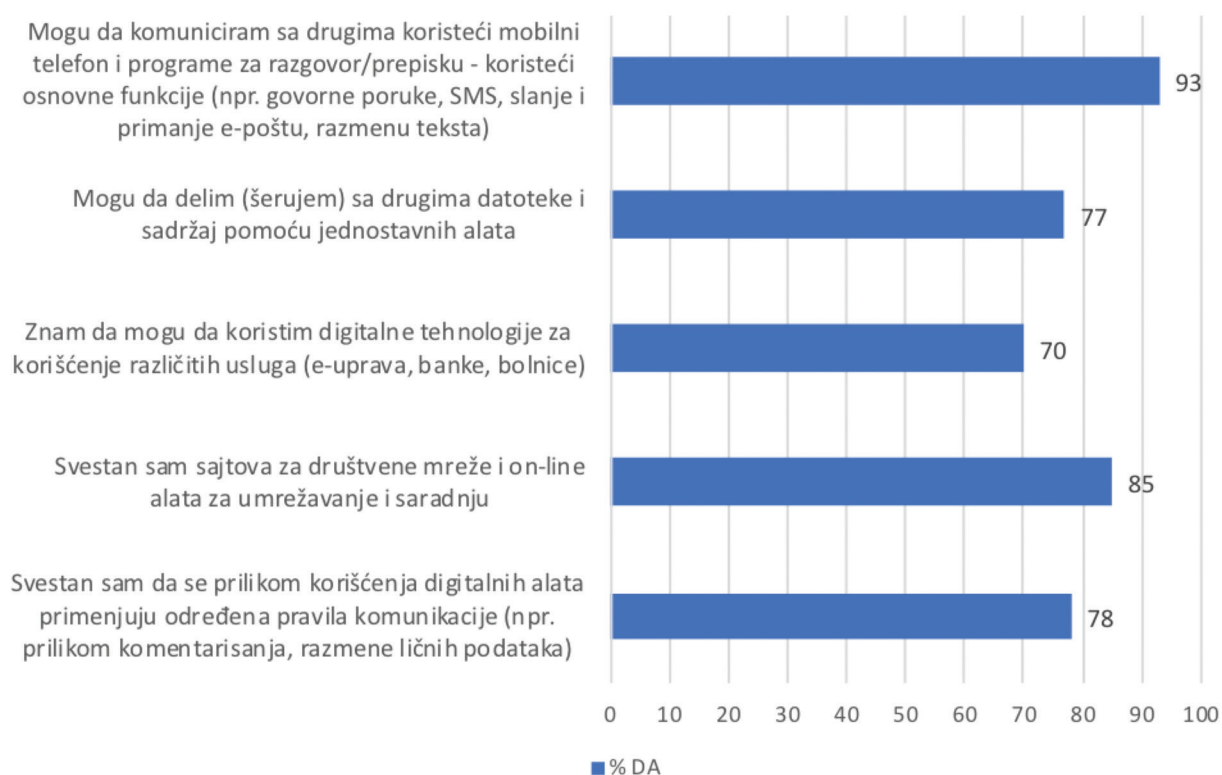

Iz podataka u grafikonima 3 i 4 vidimo da su osnovne kompetencije u oblasti prikupljanja informacija značajno rasprostranjene među mladima sa invaliditetom/hendikepom – svakom od ovih kompetencija vlada više od 80% ispitanika iz uzorka. Kod kompetencija na samostalnom nivou stanje je lošije, samo prvi iskaz može da potvrdi više od 80%, dok je na druga dva pozitivno odgovorilo oko 2/3 ispitanika. Realno govoreći ovo nije dobar rezultat, jer u svetu savremenih komunikacionih

tehnologija i digitalnih sadržaja se može očekivati da je procenat onih koji mogu na osnovnom nivou da upravljaju osnovnim sadržajem komunikacije, informacijama, veoma blizu 100%. Osim toga, nije povoljan ni nalaz da nešto manje od 2/3 ispitanika pravi kopije svojih podataka i ume uredno da organizuje i čuva podatke.

Pogledajmo sada kakva je situacija sa veštinom komunikacije u digitalnom okruženju.

Grafikon 5: Veština komunikacije u digitalnom okruženju – osnovni nivo

Grafikon 6: Veština komunikacije u digitalnom okruženju – samostalni nivo

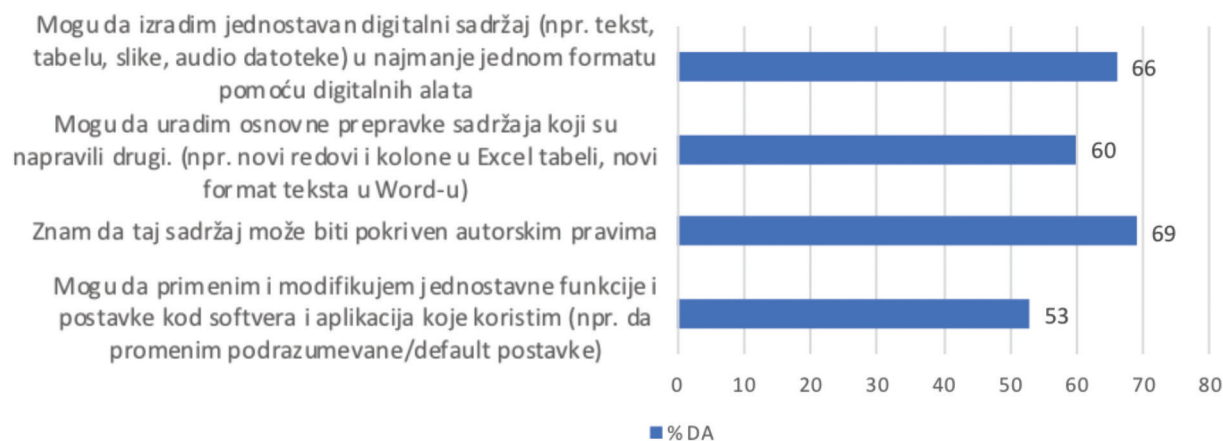

Sa izuzetkom upotrebe mobilnog telefona u digitalizovanoj komunikaciji kojeg koristi 92% ispitanika, veština komunikacije u digitalnom okruženju je kod mladih sa invaliditetom/hendikepom nešto slabija nego veština upravljanja informacijama. Procenat onih koji su svesni mogućnosti onlajn umrežavanja, povezivanja i saradnje je velik, 85%, ali svega 67% njih to stvarno i radi. Modaliteti upotrebe IKT u komercijalnu (e-bankarstvo, onlajn kupovina) i administrativnu svrhu (e-uprava) su slabo zastupljeni, manje nego svest o tome

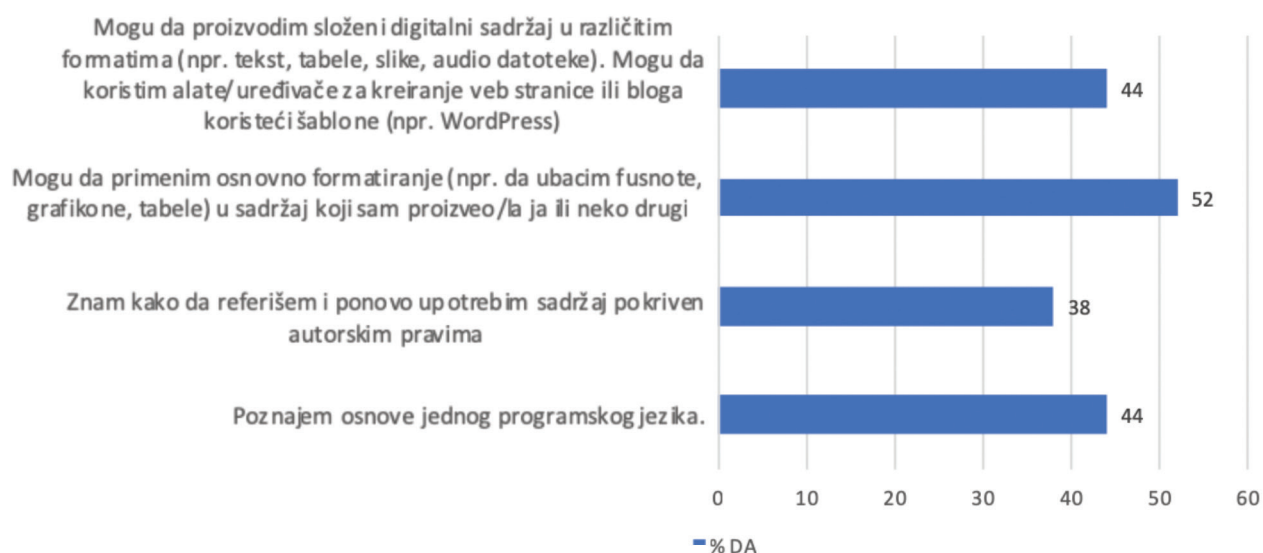
da ovakve mogućnosti postoje. Mladi iz našeg uzorka najprede koriste e-upravu i e-bankarstvo, a najčešće društvene mreže i alatke za deljenje fajlova. Povoljna okolnost je da skoro svi koji koriste IKT za komunikaciju imaju razvijenu svest o pravilima sigurne i pristojne komunikacije.

Sledeća oblast koju smo ispitivali je stvaranje digitalnih sadržaja. Ovo je mereno preko 4 iskaza na osnovnom nivou kompetencije i isto toliko iskaza na nivou samostalnog korišćenja.

Grafikon 7: Stvaranje digitalnih sadržaja – osnovni nivo

Grafikon 8: Stvaranje digitalnih sadržaja – samostalni nivo

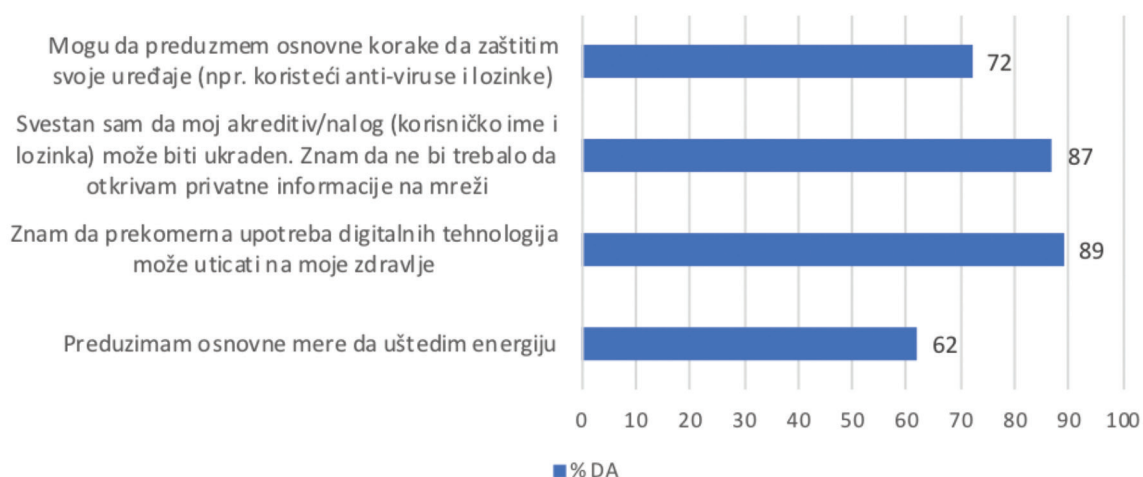

Kako smo se pomerili ka složenijoj veštini, kao što je stvaranje digitalnih sadržaja, procenat mladih sa invaliditetom/hendikepom koji vladaju istraživanim elementima ove veštine se dodatno smanjuje. U našem uzorku smo našli nešto preko 2/3 onih koji umeju da stvaraju digitalne sadržaje na osnovnom nivou i 60% onih koji umeju da preprave tuđi sadržaj, ali proporcija onih koji umeju da podese program u kojem stvaraju sadržaj je jedva malo preko polovine. Već na samostalnom nivou procenat onih koji vladaju kompetencijama u oblasti kreiranja digitalnog sadržaja pada ispod jedne polovine, osim u slučaju formatiranja prethodno stvorenih sadržaja (npr. izmene tekstualnih fajlova). S druge strane, s obzirom na ovakve nalaze i na indirek-

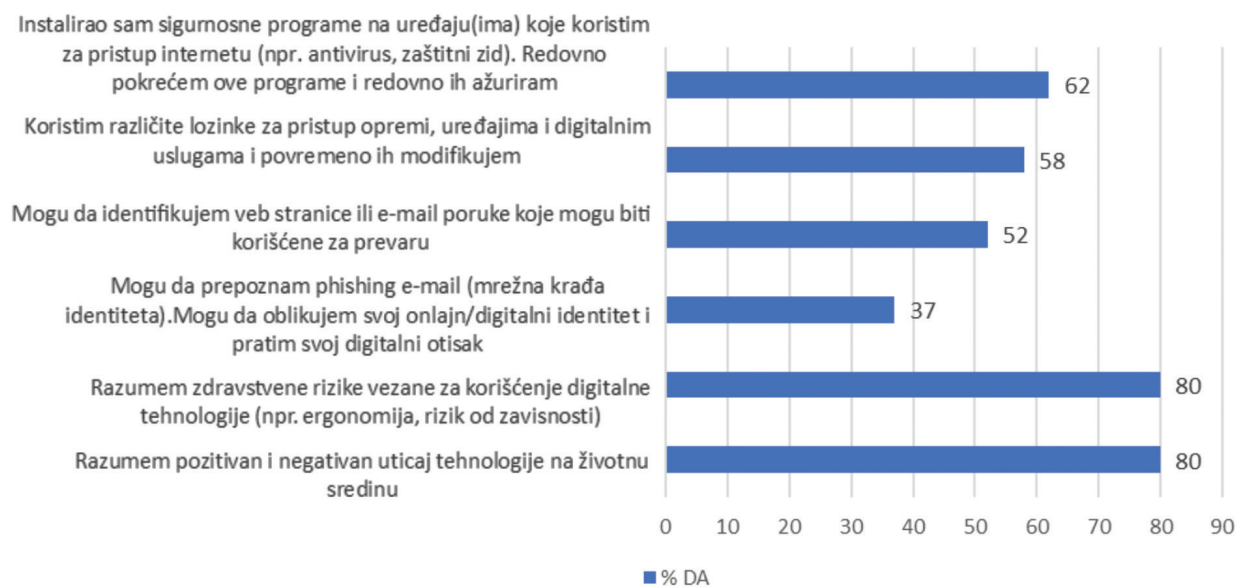
no procenjenu nisku digitalnu kompetentnost osoba sa invaliditetom/hendikepom, donekle je neočekivano da skoro polovina mladih iz ove kategorije građana poznaje osnove jednog programskog jezika i da isto toliko njih može da proizvodi složeni digitalni sadržaj. U ovoj oblasti stvari najlošije stoje sa upotrebom sadržaja zaštićenih autorskim pravima – samo 1/3 ispitanika zna kako se to radi u digitalnom komuniciranju.

Stledeća istraživana oblast kompetencija je stvaranje i održavanje sigurnosti u digitalnom okruženju, kako svoje tako i drugih korisnika. Za merenje ove kompetencije smo koristili 4 stavke koje karakterišu osnovnog korisnika i 6 stavki koje karakterišu samostalnog korisnika.

Grafikon 9: Sigurnost u digitalnom okruženju – osnovni nivo

Grafikon 10: Sigurnost u digitalnom okruženju – samostalni nivo

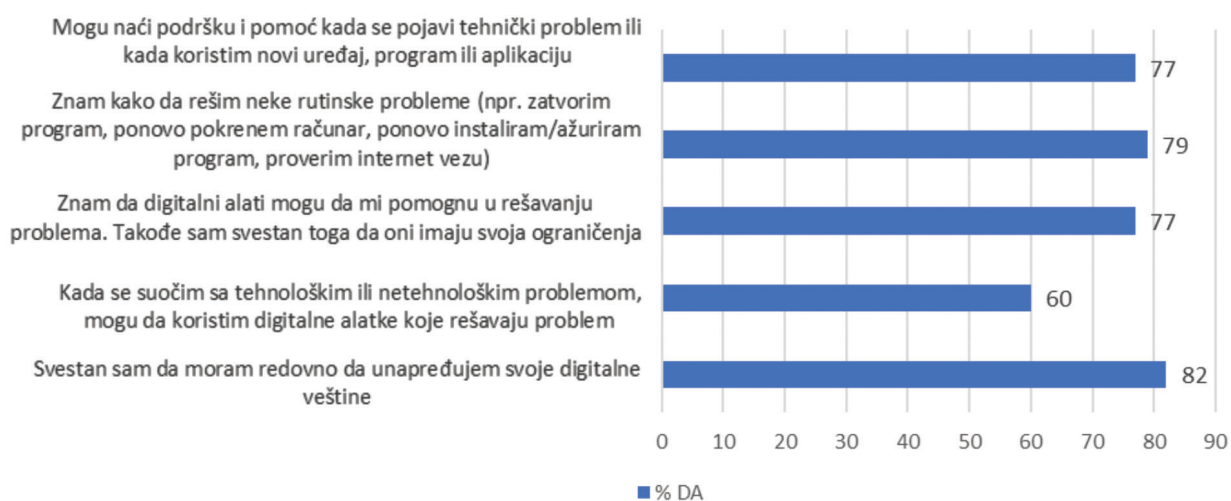

Znanja mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom o sigurnosnim rizicima i njihovo ponašanje sa tim u vezi nisu na visokom nivou. Aspekti kojima 80% ili više ispitanika iz našeg uzorka poklanja dužnu pažnju jesu lično zdravlje i zaštita životne sredine, kao i zaštita ličnog naloga i poverljivih ličnih podataka. Ipak, ovo poslednje se javlja na deklarativnom nivou, a kada se pitanje odnosi na preduzete korake da bi se lični nalog zaštitio, procenat onih ispitanika iz našeg uzorka koji to rade pada

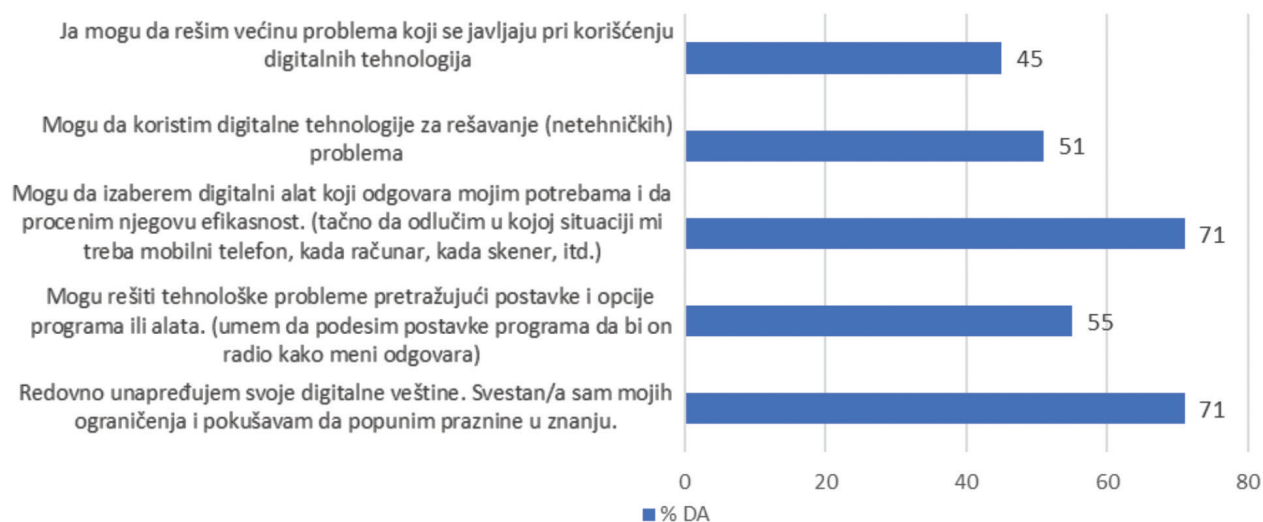
na oko 60%, a još manje njih zna da prepozna prevaru preko veba.

Poslednjih 10 elemenata digitalne kompetentnosti koje smo merili se odnose na rešavanje problema koji nastaju prilikom upotrebe digitalne tehnologije. Ispitanici su se izjašnjavali o pet iskaza koji odlikavaju kompetentnost u ovoj oblasti na osnovnom nivou i pet koji odlikavaju kompetentnost na nivou samostalnog korišćenja.

Grafikon 11: Rešavanje problema – osnovni nivo

Grafikon 12: Rešavanje problema – samostalni nivo

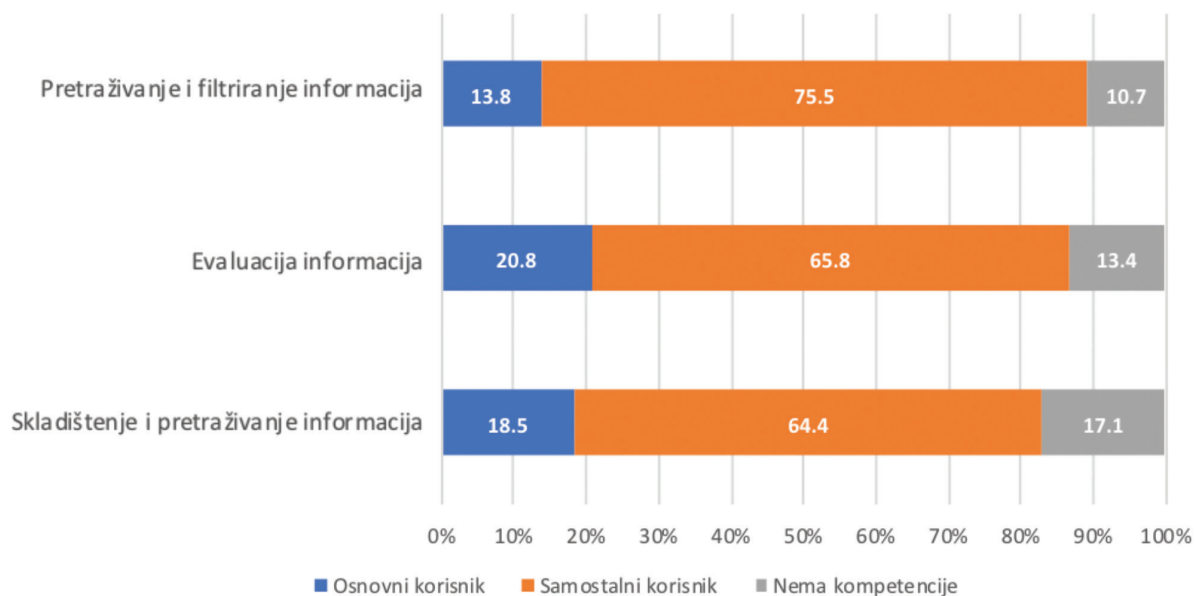

Kompetentnost mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom za primenu IKT u oblasti rešavanja problema relativno široko je zastupljena u našem uzorku u svom osnovnom obliku (nivou) – oko 80% ispitanika tvrde da bi znali da se snađu u slučaju problema sa korišćenjem digitalne tehnologije. Ovo važi za sve stavke osim za upotrebu digitalnih alatki za rešavanje problema (60%). Kao i kod ostalih istraživanih oblasti kapacitet za samostalnu primenu kompetencije je manji nego za osnovnu primenu. Oko 70% ispitanika bi znalo da odabere odgovarajući digitalni alat, a isto toliko ih nastoji da po-

puni rupe u znanju i unapređuje svoje digitalne veštine. S druge strane, samo jedna polovina ispitanika bi znala da koristi digitalne tehnologije za rešavanje netehničkih problema ili da podešava postavke programa tako kako njima odgovara.

U nastavku će biti predstavljeno koliko među mladim osobama sa invaliditetom/hendikepom ima osnovnih, a koliko samostalnih korisnika digitalnih tehnologija, kao i koliko njih uopšte ne vlada datom kompetencijom. Ova informacija je razvrstana prema 21 kompetenciji grupisanoj u 5 oblasti primene.

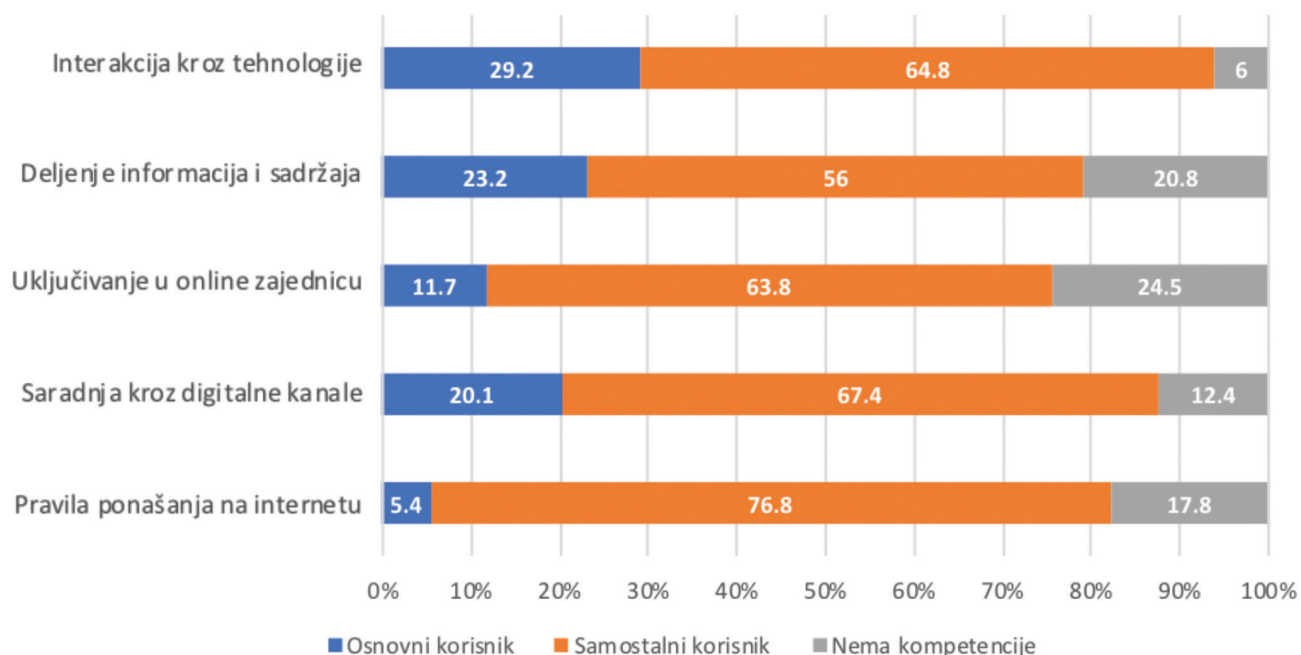
Grafikon 13: Upravljanje informacijama

Dva glavna nalaza proističu iz ovog uporednog grafikona. Prvi je da procenat mladih sa invaliditetom/hendikepom koji nemaju kompetencije u ovoj oblasti varira između 11% i 17%. Ovo nije malo s obzirom na to da se radi o bazičnoj funkciji IKT i o danas već sveprisutnim veštinama. Ipak, drugi važan nalaz ukazuje na to da je većina onih koji imaju kompetencije dosegla nivo samo-

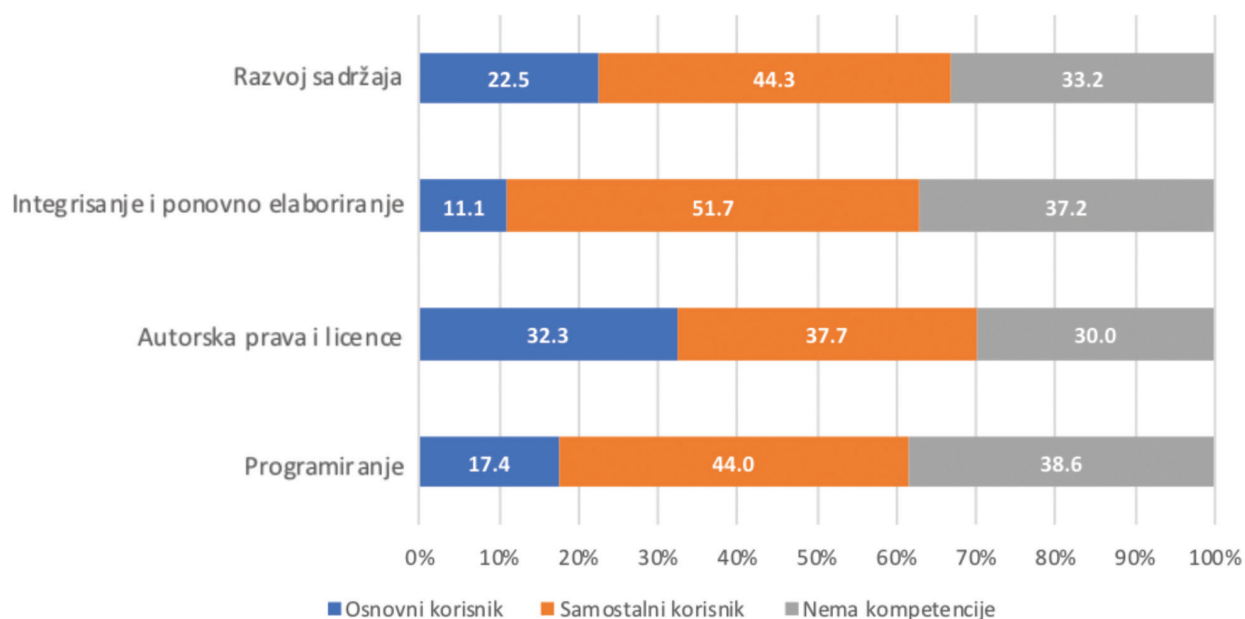
stalnog korisnika, od približno 2/3 u slučaju kompetencija evaluacije informacija i skladištenja i pretraživanja informacija do ¾ onih koji su samostalni u pretraživanju i filtriranju informacija. Razlike se, dakle, kreću u nijansama, ali ukazuju na to da sistematska obuka u vladanju digitalnim kompetencijama u oblasti prikupljanja informacija još uvek može da pruži vidljive rezultate.

Grafikon 14: Veštine komunikacije u digitalnom okruženju

U slučaju upotrebe IKT za komuniciranje osnovni nalaz je sličan kao u slučaju oblasti informisanja. Procenat onih koji ne vladaju digitalnim kompetencijama u ovoj oblasti nije veliki, ali značajno varira, još više nego u oblasti informisanja. Ovaj nalaz donekle ublažava činjenica da u uzorku ima samo 6% osoba koje ne koriste ni mobilni telefon, ali je, s druge strane, podatak da čak ¼ ispitanika nije kompetentno da se uključi u digitalnu zajednicu (e-uprava, e-bankarstvo, onlajn kupovina) nepovoljan. Ipak, većina onih koji imaju kompetencije iz ove oblasti, razvili su svoje veštine i znanja do nivoa samostalnog korisnika.

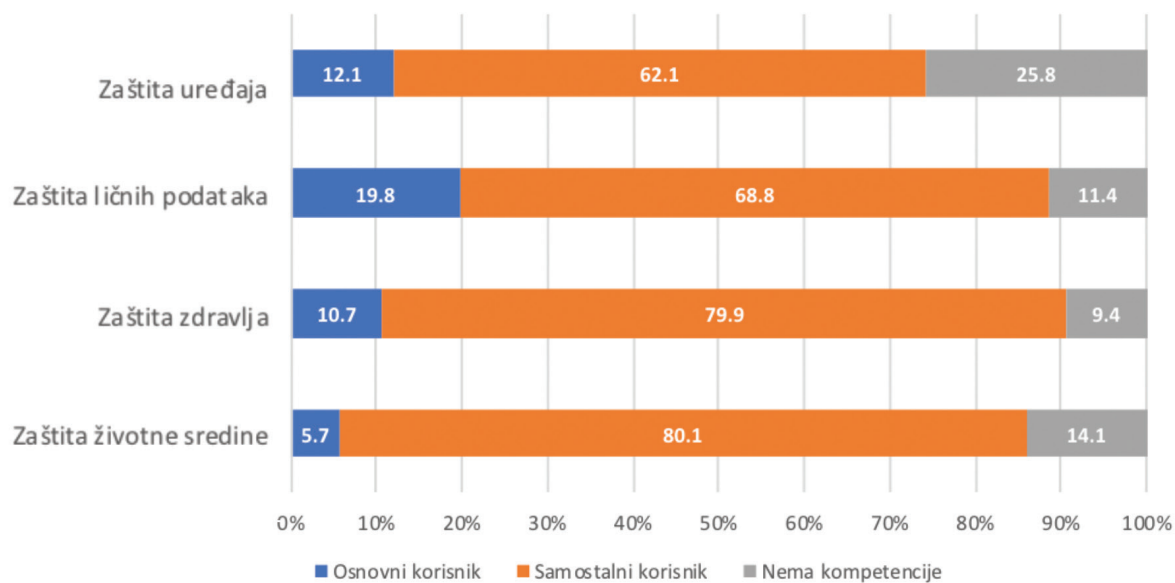
Grafikon 15: Stvaranje digitalnih sadržaja

Stvaranje digitalnog sadržaja je već znatniji izazov za mlade sa invaliditetom/hendikepom – u ovoj oblasti procenat onih koji nemaju kompetenciju varira između 30% i 39%. Ipak, podatak da 39% mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom ne poznaje osnove jednog programskog jezika ne zvuči strašno. Ovde se

značajnijim čini nalaz da način postupanja sa autorskim pravima i licencama na nivou samostalnog korisnika ne poznaje čak 62% ispitanika iz uzorka. Tu postoji velik prostor za organizovanje podrške osobama sa invaliditetom/hendikepom, čime bi se ojačao njihov kapacitet za proaktivnu i kreativnu upotrebu IKT.

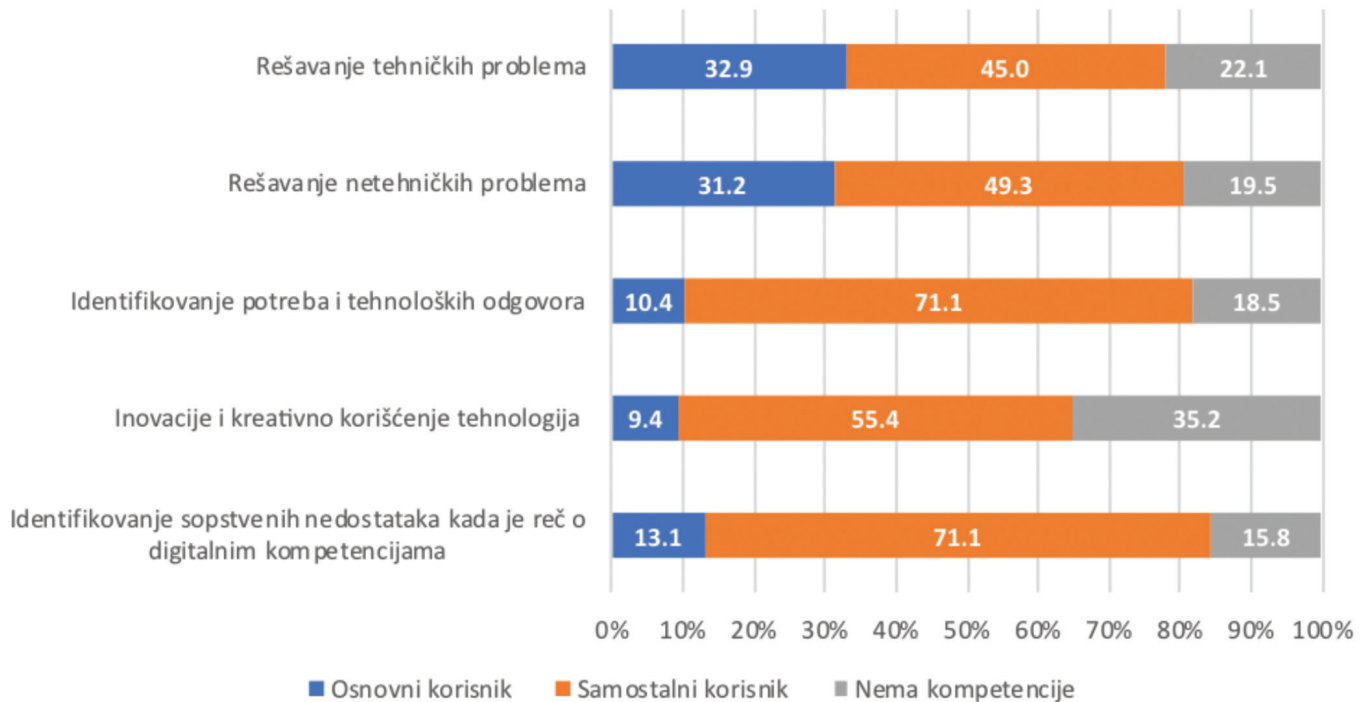
Grafikon 16: Sigurnost u digitalnom okruženju

Aspekti kompetentnosti u zaštiti sigurnosti su široko rasprostranjeni među mladima sa invaliditetom/hendikepom. Onih koji nemaju kompetenciju je najviše u kategoriji sigurnost digitalnih uređaja, dok su za zaštitu zdravlja, ličnih podataka i životne sredine kompetencije bolje, naročito za ovo poslednje gde čak 80% ispi-

tanika spada u kategoriju samostalnih korisnika. Ako se povežu podaci da 1/4 ispitanika ne zna kako da štiti svoj digitalni uređaj i 1/6 ne zna da organizuje i čuva svoje podatke, vidi se da postoji znatan broj mladih sa invaliditetom/hendikepom kojima bi dobro došao bazični kurs iz rada na računaru.

Grafikon 17: Rešavanje problema

Rešavanje problema upotrebom IKT, kao i rešavanje problema sa samom IKT su u vidnom polju mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom. Njih 84% su svesni da treba rade na svojim digitalnim veštinama, a čak 71% radi na usavršavanju tih veština. Oko 80% bi znalo da reši tehnički i/ili netehnički problem koji nastaje prilikom upotrebe IKT, ali više od 1/3 nije u stanju da koristi IKT na inovativan i kreativan način ni na osnovnom nivou. Ovo otvara prostor za usavršavanje u korišćenju specijalizovanih kompjuterskih programa za rešavanje problema u okruženju ili za stvaranje kreativnih sadržaja.

Tragajući za determinantama digitalne kompetentnosti proverili smo korelaciju između 21 kompetencije sa jedne strane i stepena obrazovanja ispitanika i ekonomske situacije njihovog domaćinstva sa druge strane. Procena ekonomske situacije domaćinstva je rezultat samoevaluacije ispitanika na skali od 'odlična' do

'kritično loša'. Obe pomenute socio-ekonomske karakteristike stoje u relativno slaboj, ali statistički značajnoj korelaciji sa svim merenim digitalnim kompetencijama. Što je viši stepen formalnog obrazovanja, to je veći stepen digitalne kompetentnosti. Samostalnih korisnika je otprilike duplo više među ispitanicima sa višim i visokim obrazovanjem, nego među onima sa osnovnim obrazovanjem ili bez obrazovanja. Vrednosti Kramerove V statistike za korelaciju između stepena obrazovanja i dvadeset jedne digitalne kompetencije varira u rasponu od 0,175 do 0,285. Kada se radi o ekonomskoj situaciji domaćinstva u kojem ispitanik živi, ako je ta situacija dobra ili odlična, znatno je veće učešće mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom koji su samostalni u upotrebi IKT nego ako domaćinstvo živi u lošoj ili kritično lošoj ekonomskoj situaciji. Za korelaciju između ekonomskog položaja domaćinstva i digitalnih kompetencija vrednost Kramerovog V varira u rasponu od 0,174 do 0,355.

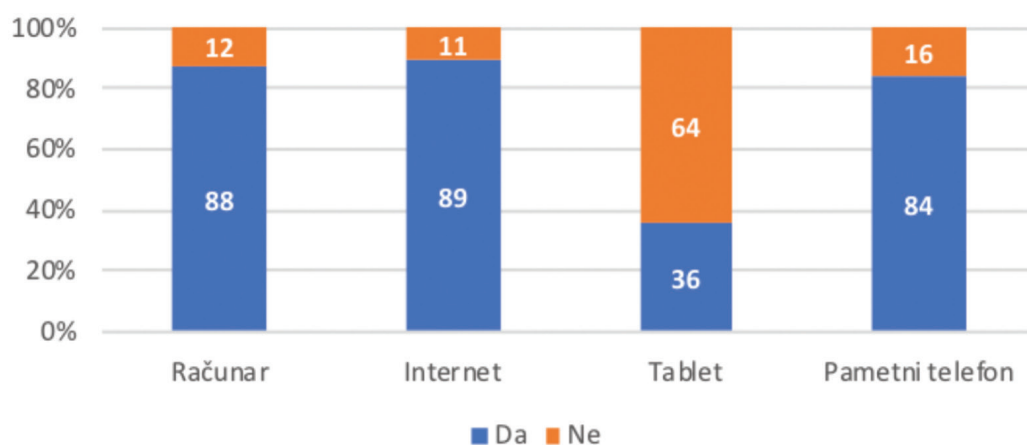

Digitalni aktivizam

Druga važna tema istraživanja je društveni aktivizam mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom. S obzirom da je u čitavom istraživanju fokus usmeren na digitalne alate, ovde je poseban naglasak stavljen na onlajn aktivizam. Ispitanici su najpre odgovarali na pitanja koja su se odnosila na dostupnost digitalnih tehnologija i učestalost i svrhu njihovog korišćenja, a zatim su pitani o njihovom društvenom angažovanju i učestvovanju na javnim okupljanjima. Republički zavod za statistiku (RZS) svake godine objavljuje podatke o upotrebi informaciono komunikacionih tehnologija od strane pojedinaca, domaćinstava i preduzeća. Poslednji dostupni

podaci iz 2017. godine pokazuju da u Republici Srbiji 68,1% domaćinstava poseduje računar, a njih 61,9% širokopojasnu internet konekciju (Kovačević i dr., 2017: 12-14). Podaci iz sprovedenog istraživanja pokazuju da 88% ispitanika ima računar, a njih 89% ima internet priključak. Kada je reč o prenosnim uređajima, većina ispitanika poseduje pametni telefon, dok nešto više od trećine poseduje tablet (grafikon 18). Dostupnost kako internet priključka tako i pametnih telefona ukazuje na dostupnost digitalnih tehnologija ispitanicima čak i više nego što je to slučaj kada ih uporedimo sa opštom populacijom.

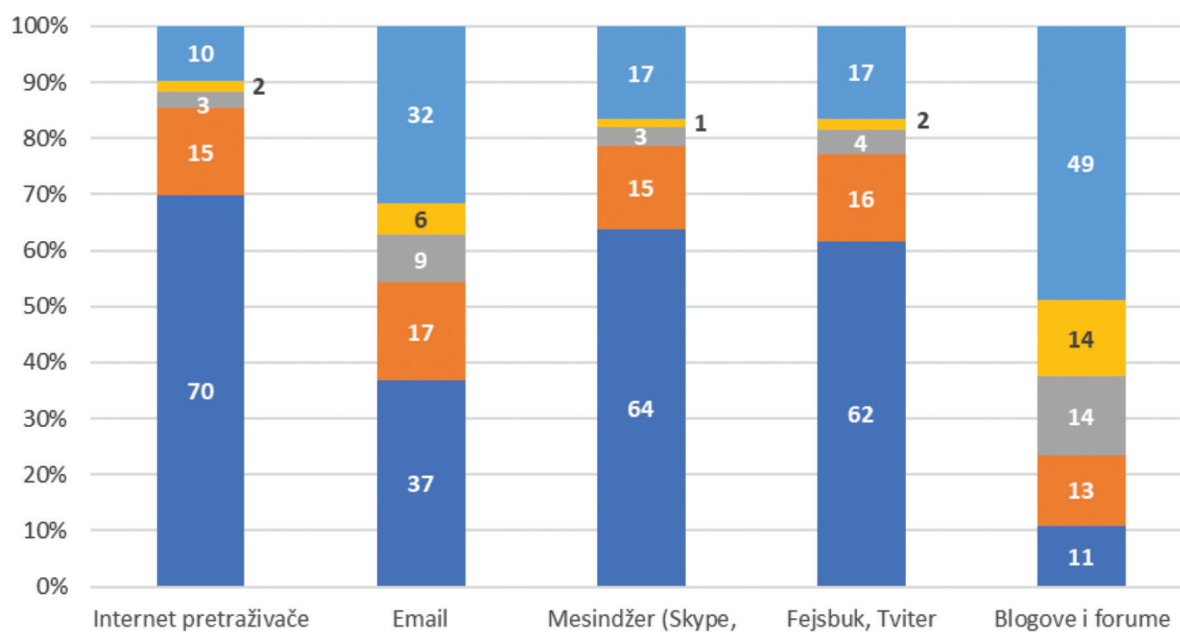
Grafikon 18: Posjedovanje računara, interneta, tableta i pametnog telefona od strane ispitanika, u %

Većina mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom svakodnevno koristi internet pretraživače, kao i servise za razmenjivanje poruka poput Viber-a i WhatsApp-a i društvene mreže kao što je Fejsbuk. Email i blogove mladi sa invaliditetom/hendikepom ne koriste toliko često. Naime, samo trećina ispitanika koristi email svakodnevno (37%), dok ga njih 32% uopšte ne koristi. Razlog za ovako malu upotrebu email-a, može se pripisati činjenici da se ova forma komunikacije pretežno koristi u

poslovnoj komunikaciji. S obzirom da je u uzorku nešto manje od 30% ispitanika bilo zaposleno, ispitanici koji nisu zaposleni nisu imali potrebu da koriste ovaj vid komunikacije. To pokazuju i podaci, 53% neaktivnih lica u opšte ne koristi email, dok je taj procenat kod zaposlenih oko 20%. Kada je reč o rodnim razlikama i muškarci i žene koriste digitalne tehnologije skoro identično, s tim što neznatno veći broj ženskih nego muških osoba koristi društvene mreže.

Grafikon 19: Učestalost upotrebe različitih digitalnih tehnologija, u %

Već spomenuto istraživanje RZS iz 2017. godine pokazuje da je 98% mladih od 16-24 koristilo internet u protekla tri meseca (Kovačević i dr., 2017: 26). U većini slučajeva, mladi su internet koristili kako bi pristupili društvenim mrežama poput Fejsbuka i Tvitera (90,6%),

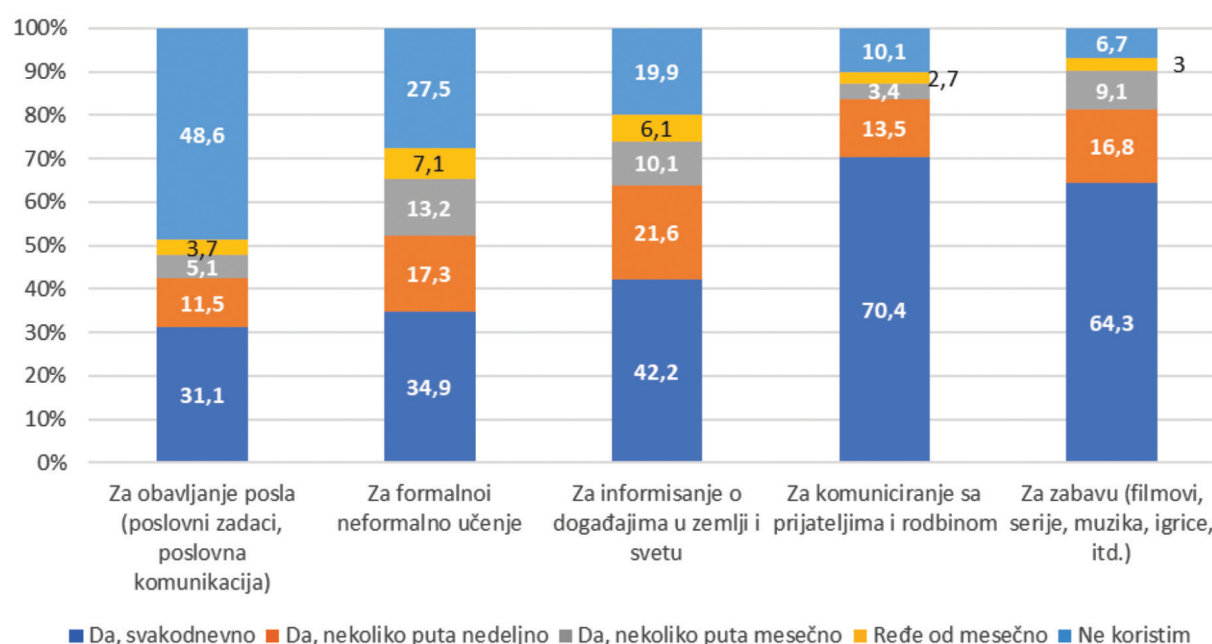
za telefoniranje (71,5%), postavljanje ličnog sadržaja poput videa, teksta ili slika (71,7%) i traženje različitih informacija, bilo da je reč o robama i uslugama (69%), dnevnim dešavanjima (69%) ili informacijama koje se odnose na zdravlje (69%) (Kovačević i dr., 2017:

40). Ovi podaci slični su rezultatima iz sprovedenog istraživanja, koji pokazuju da dve trećine mladih sa invaliditetom/hendikepom digitalne tehnologije koristi kako bi svakodnevno komuniciralo sa prijateljima ili za zabavu (gledanje filmova i serija, slušanje muzike itd.), dok ih nešto manje od polovine (42%) svakodnevno koristi kako bi se informisalo o događajima u zemlji i svetu.

Podaci iz sprovedene ankete takode pokazuju, da kada je reč o formalnom i neformalnom obrazovanju, mlade osobe sa invaliditetom/hendikepom, ne koriste

dostupne digitalne tehnologije u potpunosti. Naime, grafikon 20 pokazuje da skoro trećina ispitanika (28%) u opšte ne koristi digitalne tehnologije za učenje, a njih 7% ređe od jednom mesečno. Da mlade osobe sa invaliditetom/hendikepom ni u ovom slučaju ne odstupaju mnogo od opšte populacije, pokazuju podaci RZS. Tek svaka 10 mlada osoba (16-24) koristila je internet kako bi pohađala onlajn kurseve, a manje od polovine (48%) mladih u poslednja 3 meseca koristilo je internet za traženje informacija u svrhe učenja (Kovačević i dr., 2017: 42).

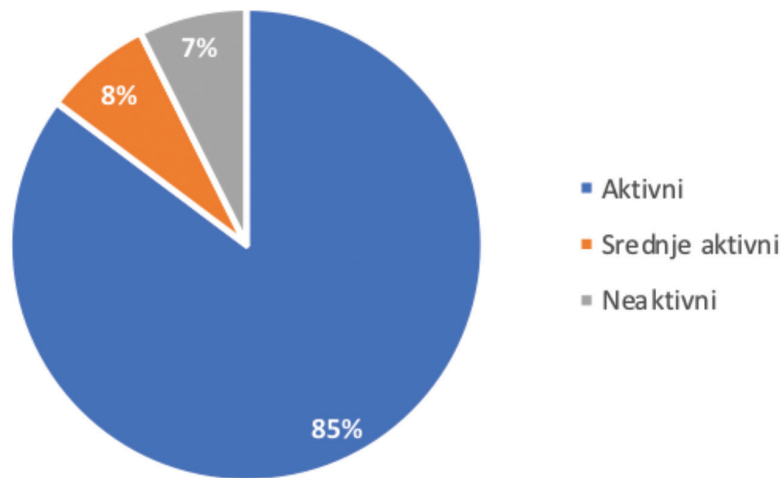
Grafikon 20: Svrha korišćenja digitalnih tehnologija, u %

Stepen aktivnosti koje se realizuju uz upotrebu IKT smo predstavili sintetički tako što smo iz 5 komponenti predstavljenih u grafikonu 21 konstruisali kompozitni pokazatelj i to tako što smo u kategoriju neaktivni svrstali one koji na svih 5 stavki ne koriste digitalne tehnologije ili ih koriste ređe od jednom mesečno, u kategoriju aktivni one koji na najmanje 2 stavke digitalne tehnologije koriste svakodnevno ili nekoliko puta nedeljno, a svi ostali su svrstani u kategoriju srednje aktivni. Ovako predstavljena digitalna aktivnost ispitanika je visoka. Naime,

podaci pokazuju da je 85% mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom digitalno aktivno, 8% srednje, a 7% neaktivno. Dakle, većina mladih sa invaliditetom/hendikepom, koristila je digitalne tehnologije svakodnevno ili više puta nedeljno, bilo da je reč o dopisivanju sa prijateljima, čitanju vesti, slušanju muzike ili gledanju filmova.

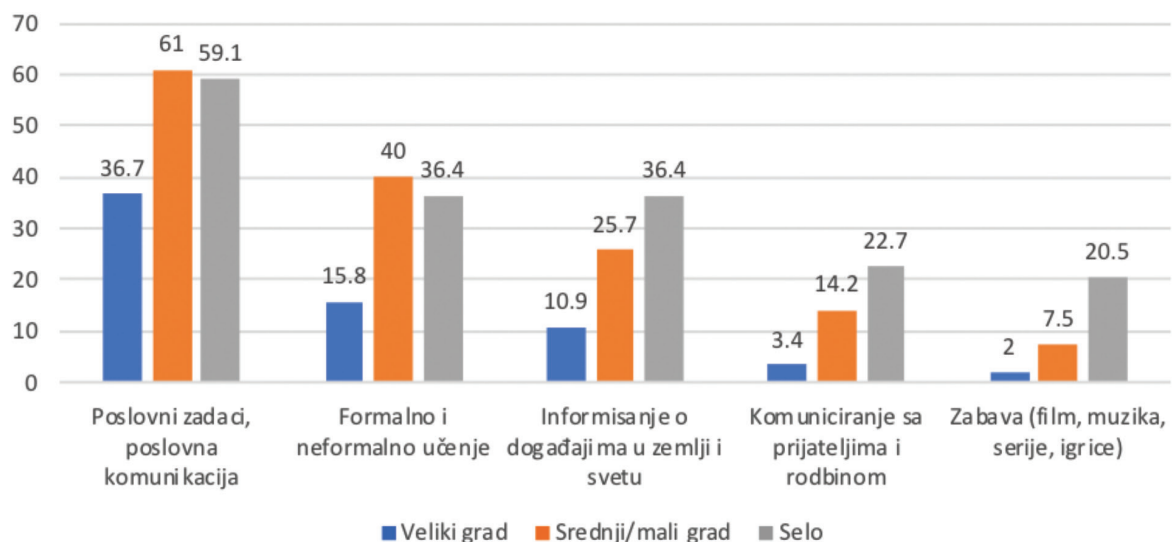
Grafikon 21: Digitalna aktivnost ispitanika, u %

Podaci ovog istraživanja pokazuju da ispitanici koje žive na selu ili u srednjim/malim gradovima, u manjoj meri koriste digitalne tehnologije nego oni koji žive u gradu, bilo da se radi o informisanju, učenju ili komuniciranju sa prijateljima. Tako recimo, dvostruko manje ispitanika iz srednjih/malih gradova i sela koristi digitalne tehnologije za učenje, bilo ono formalno ili neformalno. Jedan od razloga za ovu razliku, može biti to što mladi iz gradova u većoj meri pohađaju fakultete i visoke škole, pa internet koriste da bi spremali ispite. Velike razlike postoje i kada je reč o upotrebi digitalnih tehnologija za komuniciranje sa prijateljima, informisanje i zabavu. Naime, samo 2% ispitanika iz velikih gradova ne koristi digitalne tehnologije za zabavu poput slušanja muzike, gledanja filmova itd, dok je taj procenat kod ispitanika koji žive na selu deset puta veći

(21%). Uzimajući u obzir da je ponuda kulturnih sadržaja u selima slabija nego u gradovima, to jest da ima manje bioskopa, pozorišta, muzeja itd, moglo bi se očekivati da mlade osobe sa invaliditetom/hendikepom koji žive na selu koriste digitalne tehnologije kako bi sebi obezbedili veću dostupnost zabavnih sadržaja. Podaci iz već pomenutog istraživanja pokazuju da digitalne tehnologije, bar kad je reč o dostupnosti zabavnog sadržaja, ipak ne smanjuju jaz između grada i sela. Mladi u velikim gradovima će koristiti digitalne tehnologije bez obzira što u njihovom gradu ima više zabavnih sadržaja u odnosu na srednje i male gradove i selo. Primetno je i da se mlade osobe sa invaliditetom/hendikepom koje žive na selu u manjoj meri informišu o događajima u zemlji i svetu od njihovih vršnjaka iz grada.

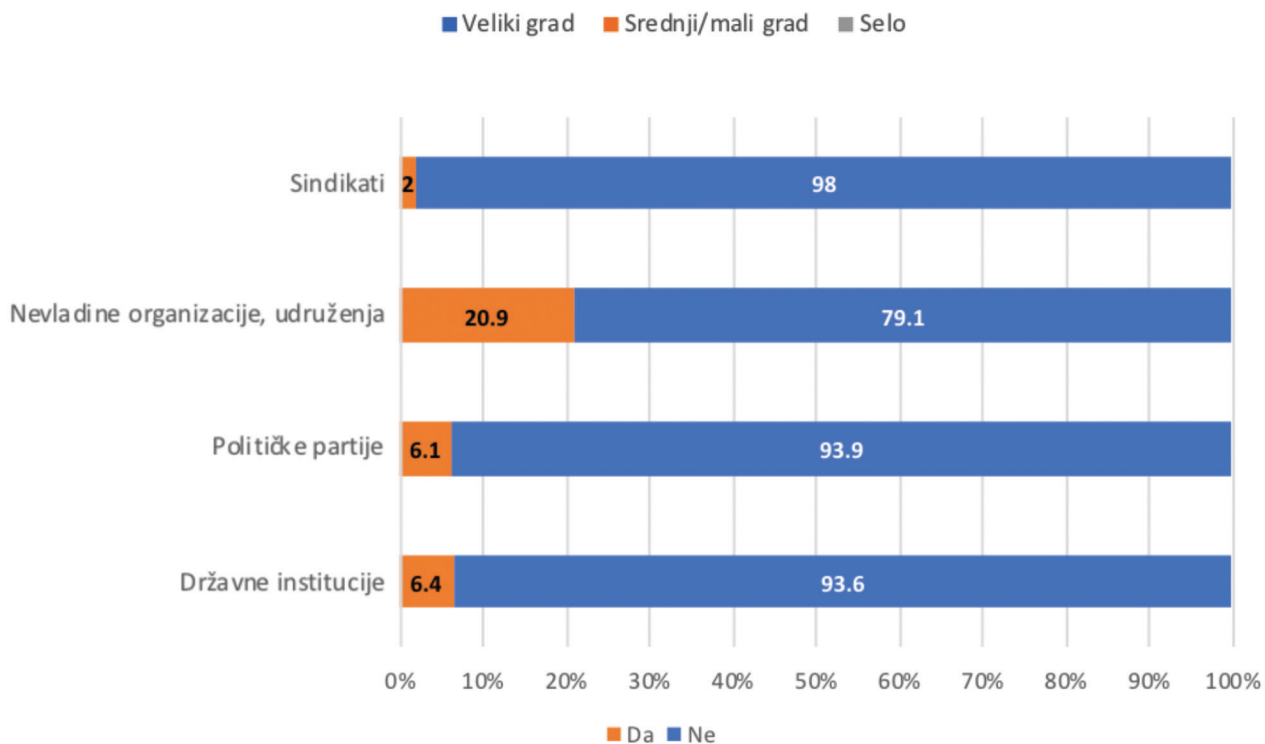
Grafikon 22: Ispitanici koji nisu nikad koristili digitalne tehnologije prema tipu naselja, u %

Rezultati istraživanja koje je u 2016. godini sproveo Eurofound (Evropska fondacija za poboljšanje životnih i radnih uslova) pokazuju da većina mladih smatra da demokratija ne funkcioniše baš najbolje u Srbiji. Na skali od 1 do 10, gde je 1 označava nezadovoljstvo funkcionisanjem, a 10 zadovoljstvo funkcionisanjem demokratije, više od polovine mladih dalo je ocenu 5 ili manje (53%). Pokazatelji razočaranja mladih u demokratski sistem može biti i niska prisutnost na sastancima organizovanim od strane sindikata i političkih stranaka (8,9%), kao i kontaktiranje nekog političara ili državnog funkcionera/zvaničnika (2%). Međutim i pored toga što mladi politički sistem smatraju nefunkcionalnim, aktivizam mladih kojim bi efekti nefunkcionalnosti mogle da se otklone je veoma nizak. Podaci iz istog istraživanja ukazuju da je tek 5% mladih uzelo učešće u protestu ili demonstracijama. Onlajn aktivizam je nešto rašireniji, pa je tako 15% mladih komentarisalo neko političko ili društveno pitanje na internetu, a njih 16% potpisali neku peticiju, uključujući i peticije poslate elektronskom poštom ili ponuđene putem interneta (Eurofound, 2016).

Kada je reč o percepciji i iskustvu udruživanja i građanskog i političkog aktivizma mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom, nalazi iz sprovedenog istraživanja u skladu su sa podacima iz Eurofound istraživanja koje je urađeno na opštoj populaciji. Podaci iz sprovedene ankete sa mladim osobama sa invaliditetom/hendikepom govore u prilog nepostojanju aktivizma, bar kada je reč o javnim grupnim okupljanjima. Naime, u poslednje 2 godine, samo 26% njih odlučilo je da učestvuje u nekom od javnih grupnih okupljanja. U grafikonu 23 može se videti da je veoma mali procenat ispitanika bio na okupljanjima koje su organizovali sindikati, političke partije i državne institucije. Nešto bolja situacija je kada je reč o okupljanjima koja su organizovala udruženja i/ili nevladine organizacije. Svaki peti ispitanik učestvovao je bar jednom u nekom od tih okupljanja. Ovaj podatak ukazuje na mogućnost nevladinih organizacija i udruženja da mobilizuju mlade osobe sa invaliditetom/hendikepom i da ih inspirišu da se društveno aktiviraju, za razliku od ostalih institucija.

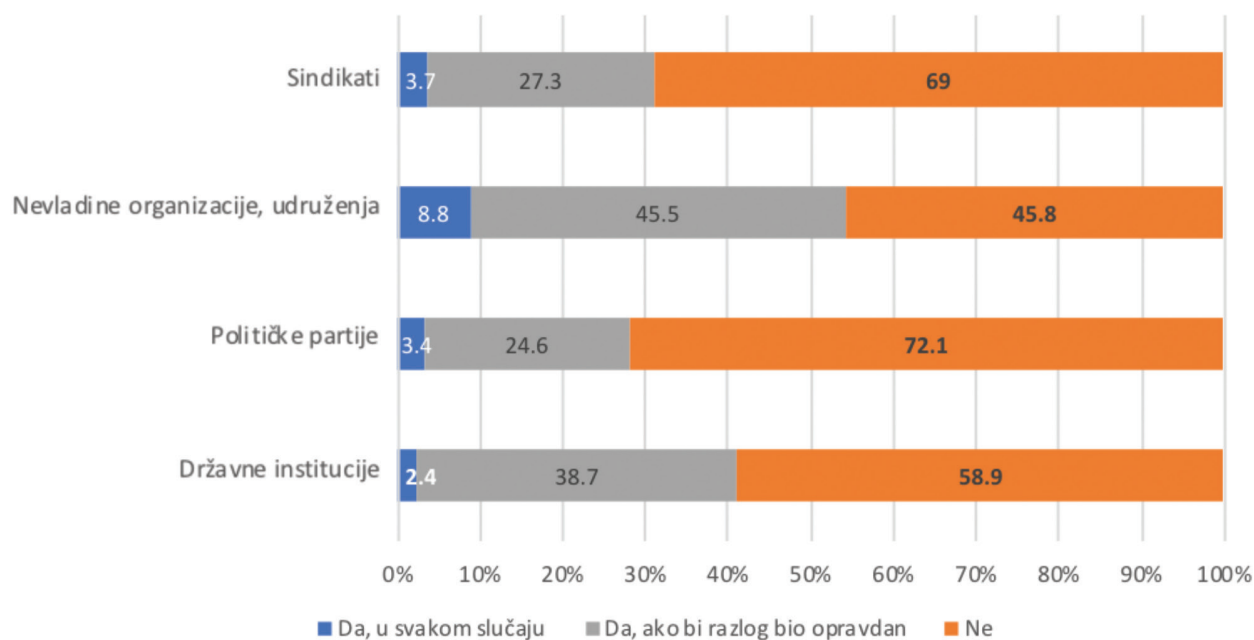
Grafikon 23: Učestvovanje u javnim grupnim okupljanjima u poslednjih godinu-dve dana, u %

I pored toga što su prethodno izneti podaci o učestvovanju mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom na protestima pokazali da aktivizam među mladima nije rasprostranjen, veliki procenat njih smatra da bi u budućnosti mogli da učestvuju u grupnim okupljanjima ukoliko je razlog za okupljanje opravdan. Skoro polovina ispitanika (49%) smatra da bi u budućnosti mogla da učestvuje u javnim grupnim okupljanjima u slučaju da razlog bude opravdan, dok bi njih 11% to učinilo u svakom slučaju. Grafikon 24 pokazuje da bi u budućnosti, više od polovine mladih učestvovalo u okupljanjima organizovanim od strane

nevladinih organizacija. Svaki treći ispitanik učestvovao bi u slučaju da okupljanje organizuju sindikati (31%) ili državne institucije (41%), iako je do sada manje od 7% njih učestvovalo u sličnim okupljanjima. Ovo govori u prilogu prethodno iznetom stavu o mobilizacijskoj moći koju imaju udruženja. Organizacije koje se bave mladima, kao i osobama sa invaliditetom/hendikepom, trebalo bi pri svojim edukativnim kampanjama i akcijama da uzmu u obzir činjenicu da mogu da privuku mlade, ali samo u slučaju da opravdaju razlog zbog kog bi se osobe sa invaliditetom/hendikepom aktivirale.

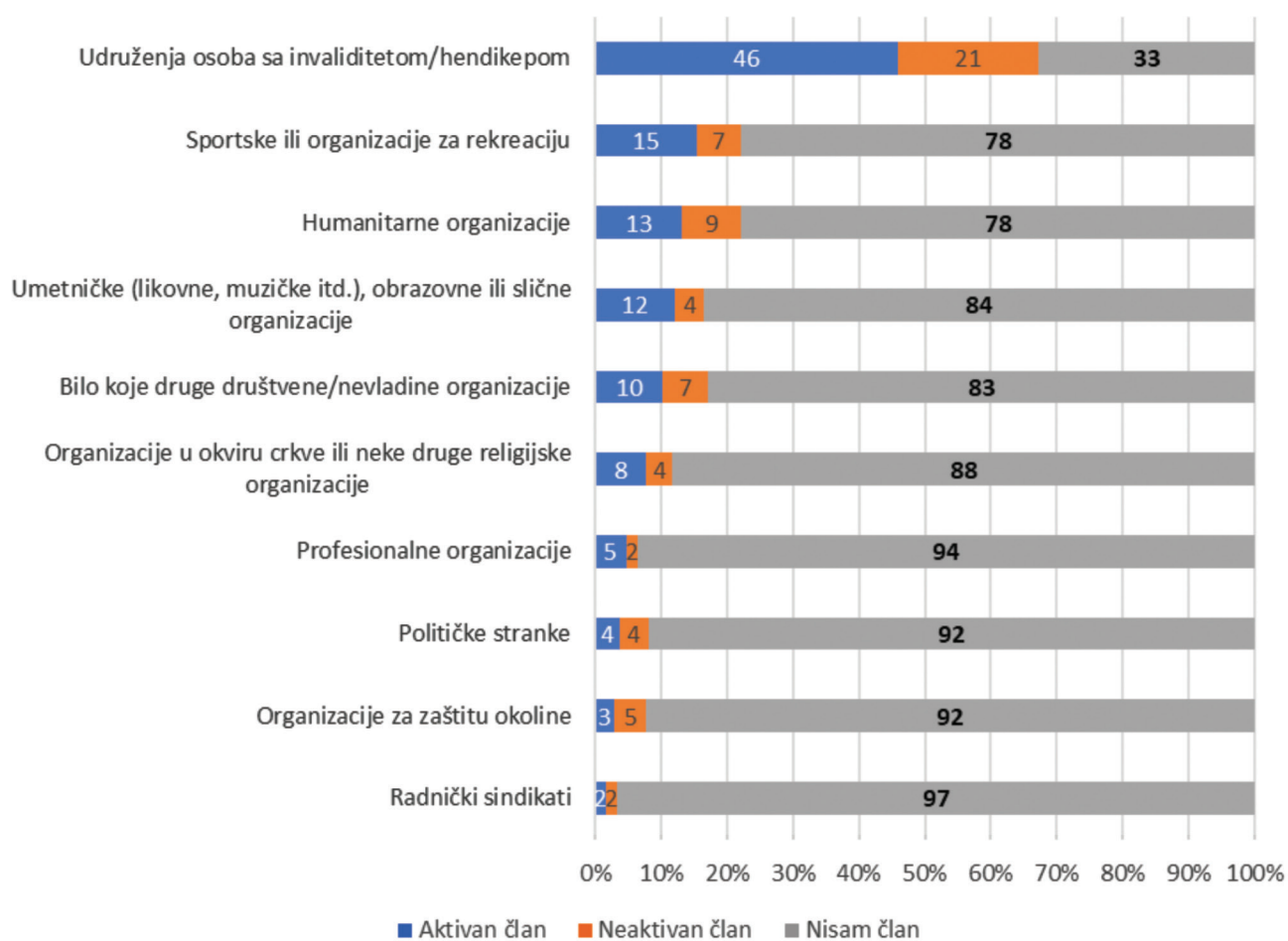
Grafikon 24: Učestvovanje u budućim javnim grupnim okupljanjima, u %

Jedan od razloga za mali nivo aktivizma, može se možda naći u retkom učlanjivanju u različite vrste organizacija. Naime, većina mladih nisu članovi organizacija. Kao što se i moglo pretpostaviti za grupaciju u kojoj se sprovodilo istraživanje, najveći procenat mladih sa invaliditetom/hendikepom su članovi udruženja osoba

sa invaliditetom/hendikepom. Skoro polovina ispitanika (46%) su aktivni članovi, dok je njih 21% neaktivno. Pored već pomenutih udruženja, ispitanici su najčešće članovi sportskih i umetničkih udruženja i humanitarnih organizacija. Samo 8% ispitanika učlanjeno je u političke stranke (grafikon 25).

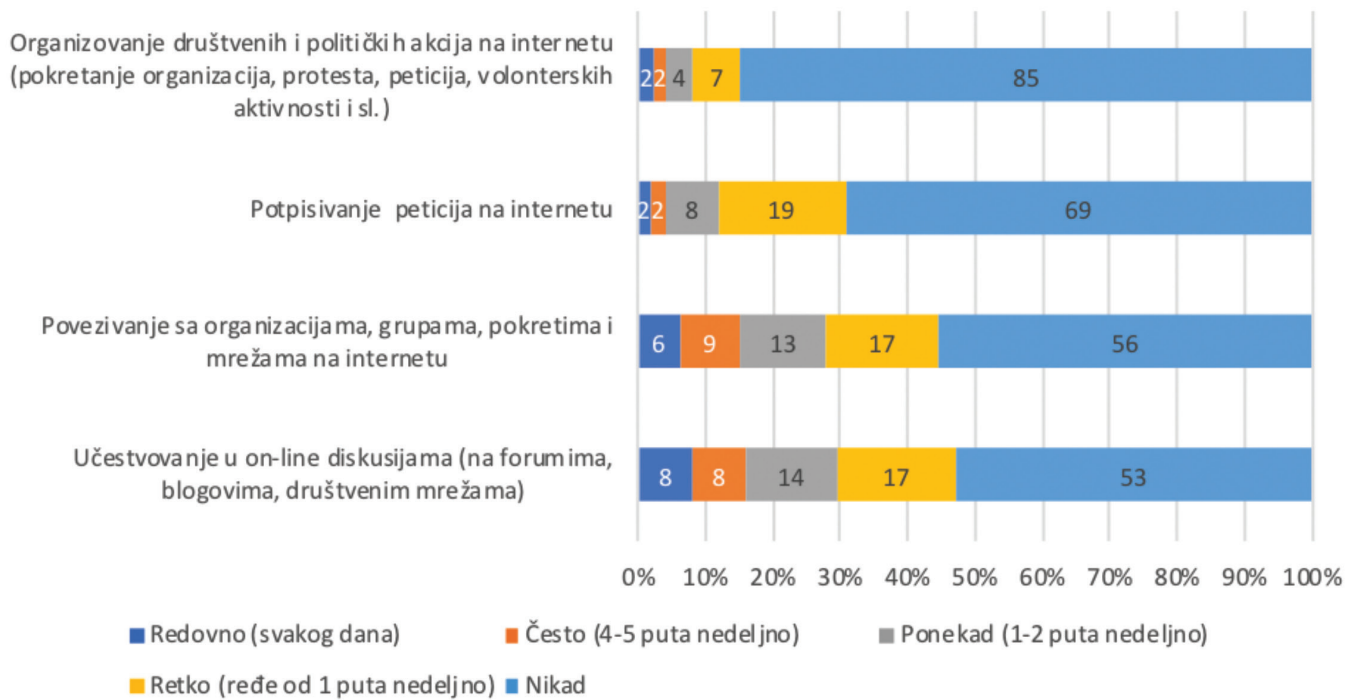
Grafikon 25: Članstvo u različitim vrstama organizacija, u %

Nalazi iz sprovedenog istraživanja pokazuju da je „tradicionalni“ aktivizam koji podrazumeva fizičko okupljanje u manjem obimu zastupljen kod ispitanika, za razliku od onlajn aktivizma koji je mnogo prisutniji. Skoro polovina mladih sa invaliditetom/hendikepom učestvovala je bar jednom u onlajn diskusijama, dok je nešto manji procenat njih (44%) koristio internet i društvene mreže da se poveže sa različitim organizacijama, grupama i pokretima. Trećina ispitanika potpisala

je peticiju na internetu, dok je njih 15% bilo uključeno u organizovanje društvenih i političkih akcija na internetu. Kada se ovi podaci uporede sa onim koji se odnose na fizičko prisustvo, odnosno grupno okupljanje, čini se da je onlajn aktivizam mladih sa invaliditetom/hendikepom daleko veći i to pre svega onaj koji se odnosi na e-pokrete, gde se protesti ne samo organizuju, već i održavaju u onlajn prostoru.

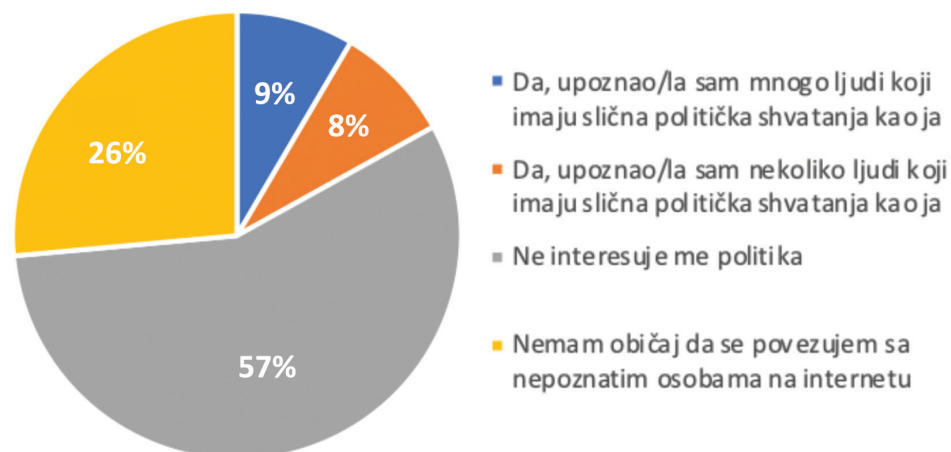
Grafikon 26: Onlajn aktivizam

I pored toga što internet, odnosno društvene mreže omogućavaju pojedincima sa zajedničkim interesovanjima da se povežu, većina ispitanika, bar kad je reč o povezivanju na osnovu sličnih političkih shvatanja, to ne čini. Naime na pitanje da li su se putem interneta povezali sa osobama sličnog političkog shvatanja, 26% odgovorilo je da nema običaj da se povezuje sa

nepoznatim osobama na internetu, dok je njih 17% upoznalo nekoliko ljudi koji imaju slična politička shvatanja. Ono što je interesantno i što potvrđuje prethodno iznete nalaze o političkoj/građanskoj neaktivnosti, jeste činjenica da je čak 56% ispitanika navelo da ih politika ne interesuje.

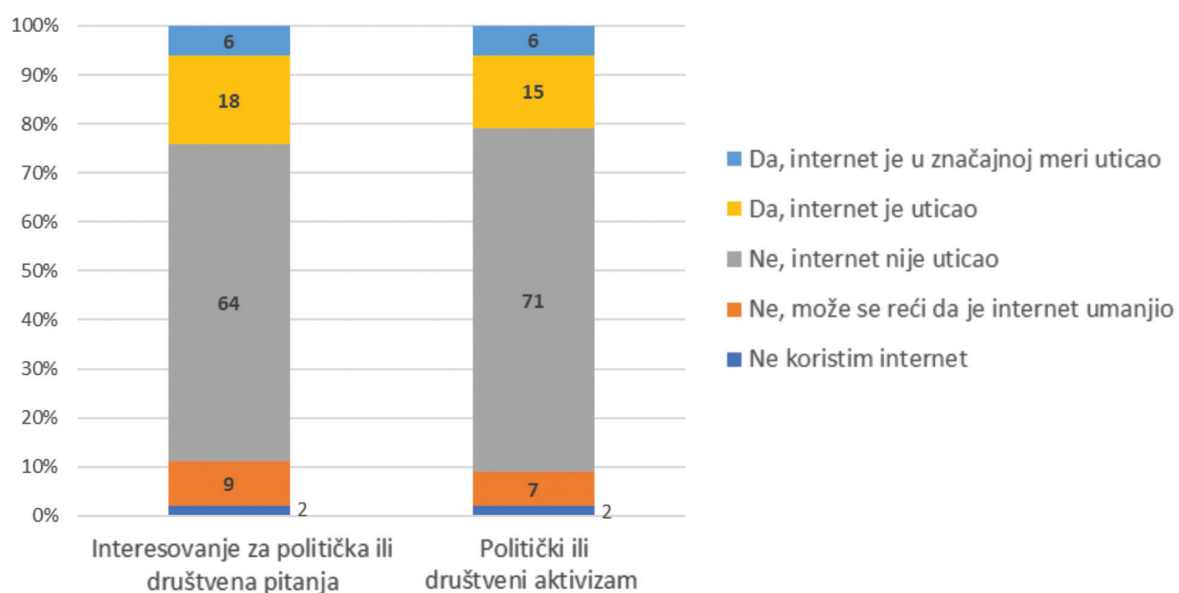
Grafikon 27: Povezivanje sa osobama sličnih političkih shvatanja upotrebom interneta, u %

Na osnovu podataka čini se da uticaj interneta na politički aktivizam i interesovanje za politička i društvena pitanja nije veliki. Gotovo 2/3 ispitanika smatra da internet nije uticao bilo na njihovo interesovanje za politička ili društvena pitanja, bilo na aktivizam. Svaki deseti ispitanik smatra da je internet umanjio njihovo interesovanje za politička ili društvena pitanja, a u 7% slučajeva umanjio je interesovanje za aktivizam. Svaki peti ispitanik smatra je internet donekle uticao, a

njih 6% da je značajno uticao na njihovo interesovanje za politička ili društvena pitanja. Ti procenti su, kada je reč o političkom ili društvenom aktivizmu, nešto niži, pa tako 15% ispitanika smatra da je internet u nekoj meri uticao na njihovo interesovanje za politička i društvena pitanja, a 6% da je značajno uticao.

Grafikon 28: Uticaj interneta na zainteresovanost za politička i društvena pitanja i politički i društveni aktivizam

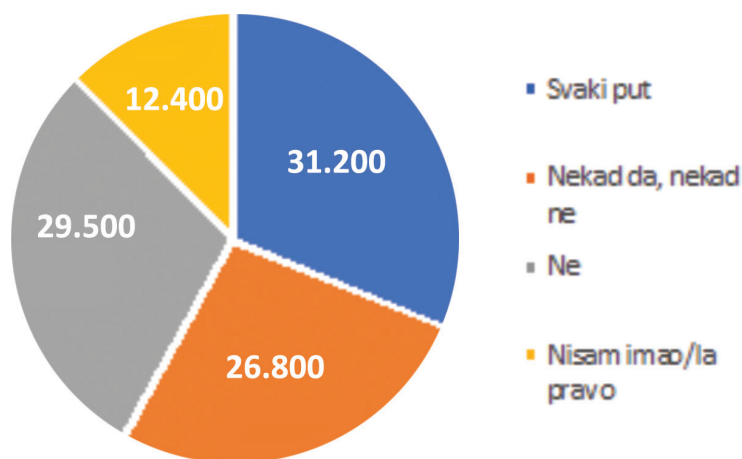
Učestvovanje na izborima

Poslednji segment upitnika odnosio se na konkretne političke akcije, odnosno učestvovanje ispitanika na nekim od proteklih izbora. Podaci su pokazuju da politička apstinencija mladih sa invaliditetom/hendikepom postoji i da se najbolje ogleda kroz neučestvovanje u izbornom procesu.

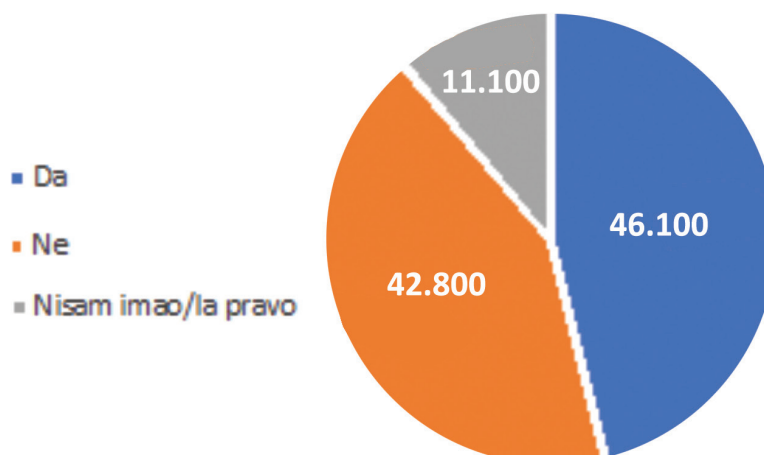
Dve trećine mladih sa invaliditetom/hendikepom koji imaju pravo glasa bar ponekad glasa na izborima, 33% nikad nije glasalo, a njih 31% nije redovno izlazilo na izbore, iako je imalo pravo glasa. Na poslednjim

predsedničkim izborima održanim 2017. godine, 48% mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom koje imaju pravo glasa nisu iskoristile to svoje pravo.

Grafikon 29: Izlaznost na izbore u prošlosti, u %

Grafikon 30: Glasanje na poslednjim predsedničkim izborima

Digitalna kompetentnost i digitalni aktivizam

U ovom delu izveštaja se bavimo trećim ciljem istraživanja. Koristeći anketne podatke o digitalnoj kompetentnosti i digitalnom aktivizmu proverićemo pretpostavku da ove dve karakteristike stoje u međusobnoj vezi, odnosno da su mladi koji bolje vladaju tehnologijama i alatima u digitalnoj sferi aktivniji u društvenom i političkom životu na internetu.

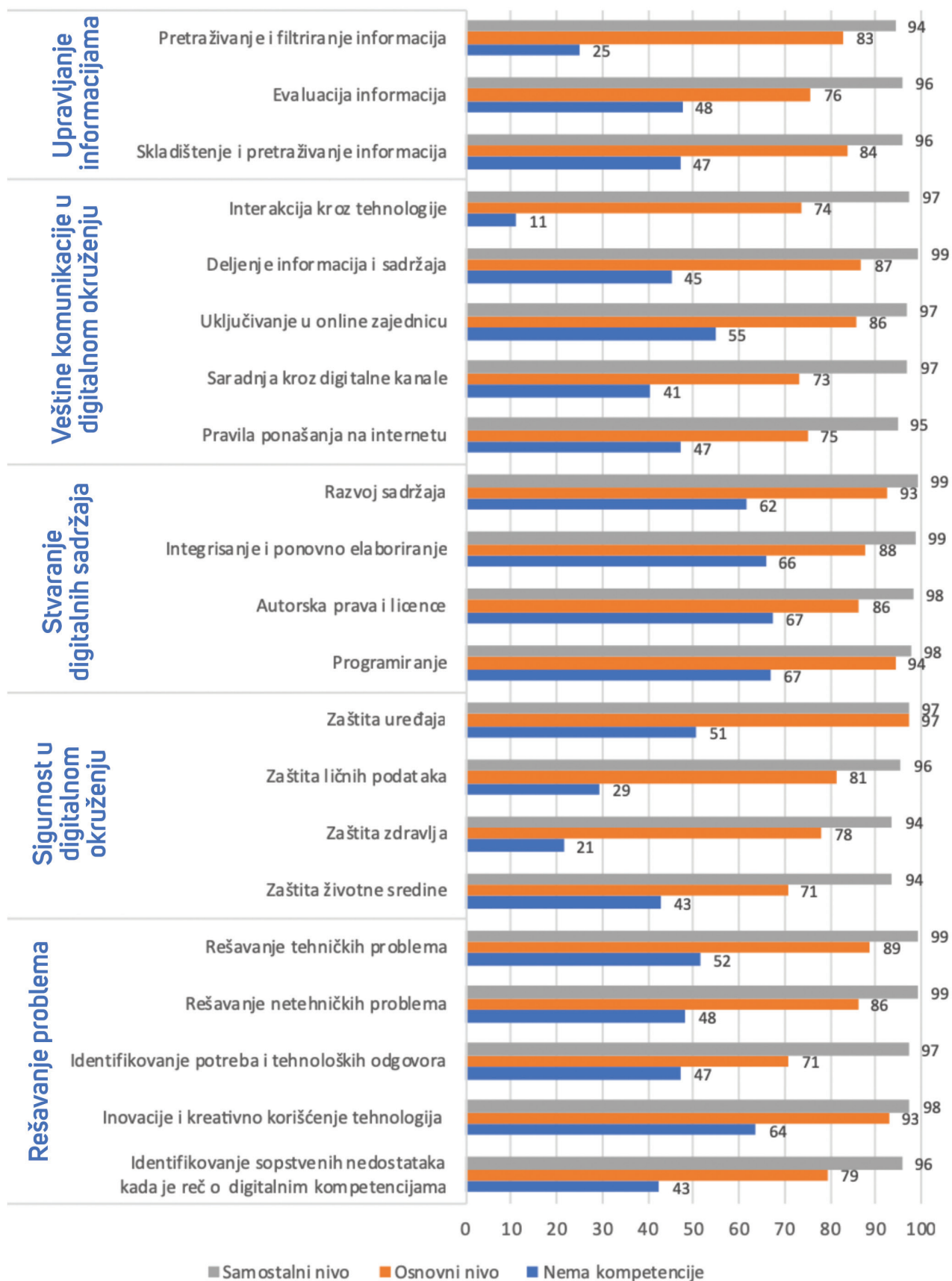
Digitalna kompetentnost je predstavljena razvrstavanjem u jednu od tri kategorije (ne koristi, osnovni korisnik, samostalni korisnik) na 21 merenoj kompetenciji, a digitalni aktivizam razvrstavanjem u jednu od tri kategorije (neaktivan, srednje aktivan, aktivan) na osnovu učestalosti onlajn aktivnosti u 5 svrha (obavljanje posla, učenje, informisanje, komuniciranje, zabava).¹⁷

Analiza veze između ovih obeležja ukazuje na veoma visoku korelaciju – što su osobe digitalno kompetentnije to je veći stepen njihovog digitalnog aktivizma. Ovaj nalaz vrijedi za sve merene kompetencije. Kramerov V koeficijent ima statističku značajnost na svim interakcijama kompetencije i aktivizma, a njegova vrednost varira od 0,252 do 0,482. Ovaj nalaz je izuzetno značajan jer on u punoj meri pokazuje koliko je podizanje digitalnih veština i stvaranje mogućnosti za njihovu upotrebu važno za uspešnije uključivanje osoba sa invaliditetom/hendikepom u društveni i politički život.

U grafikonu 31 pregledno je prikazana ova pravilnost. Za svaku kompetenciju je prikazano koliko procenata digitalno aktivnih se nalazi u svakoj od tri kategorije kompetentnosti.

¹⁷ U kategoriju neaktivni smo svrstali one koji na svih 5 stavki ne koriste digitalne tehnologije ili ih koriste ređe od jednom mesečno, u kategoriju aktivni one koji na najmanje 2 stavke koriste digitalne tehnologije svakodnevno ili nekoliko puta nedeljno, a svi ostali su svrstani u kategoriju srednje aktivni.

Grafikon 31: Učešće digitalno aktivnih osoba u 3 kategorije digitalne kompetentnosti na 21 kompetenciji, u %

Zaključak

Mlade osobe sa invaliditetom/hendikepom u Srbiji imaju dostupne uređaje sa digitalnom tehnologijom. **Osamdeset osam procenata ima računar, 89% ima dostupan internet, a 84% "pametni" mobilni telefon.** Ove brojke su veće nego prosečne vrednosti za opštu populaciju u Srbiji, ali verovatno nešto manje nego među mladima koji nemaju invaliditet/hendikep.

Digitalni uređaji su najčešće korišćeni za informisanje i komunikaciju preko dostupnih servisa i društvenih mreža. Većina mladih sa invaliditetom/hendikepom informisanje i komunikaciju preko društvenih mreža praktikuje svakodnevno, dok je sada već klasični e-mail korišćen ređe i od strane manjeg broja ove grupe mladih.

Što se tiče digitalnih veština mladih, razvrstanih u 5 oblasti i 2 nivoa kompetentnosti, situacija bi mogla da bude mnogo bolja. Naime, osnovu digitalne kompetentnosti mladih sa invaliditetom/hendikepom čine osnovne veštine u upravljanju informacijama na računaru i komunikaciji mobilnim telefonom. Kako raste složenost određenih kompetencija, tako opada broj mladih koji njima vladaju, a raste procenat onih koji nemaju nikakvu veštinu. Ova okolnost dovodi do toga da oni ne mogu u punoj meri da iskoriste ove tehnologije za aktivniji život i veću uključenost. Recimo, veoma mali broj ispitanika iz uzorka koristi e-bankarstvo i e-upravu, a i udeo onih koji umeju da kreiraju digitalne sadržaje i rešavaju probleme uz pomoć digitalnih tehnologija je mali, posebno na nivou samostalne upotrebe - kod većine kompetencija u ovim oblastima udeo samostalnih korisnika pada ispod 50%.

Istraživanje je ukazalo na dve važne determinante digitalne kompetentnosti, a to su ekonomska situacija domaćinstva u kojem mlada osoba sa invaliditetom/hendikepom živi i njen stepen formalnog obrazovanja. Proporcija samostalnih korisnika IKT je vidno veća među ispitanicima sa dobrim ekonomskim položajem nego među onima sa lošijim. Takođe, što je stepen formalnog obrazovanja ispitanika veći, to je veća i digitalna kompetentnost.

Imajući na umu da su digitalne tehnologije danas važno sredstvo za pristup tržištu rada i obavljanje posla, važan nalaz je da mladi sa invaliditetom/hendikepom digitalne tehnologije znatno češće koriste za komunikaciju sa prijateljima ili za zabavu, ređe kako bi se informisali o događajima u zemlji i svetu, a još ređe pri

obavljanju poslova, bilo da je reč o poslovnim zadacima ili poslovnoj komunikaciji. Skoro polovina mladih osoba sa invaliditetom/hendikepom uopšte ne koristi digitalne tehnologije za potrebe obavljanja posla. Samo malo češće se ove tehnologije koriste za formalno i neformalno učenje. Ovi trendovi su nešto naglašeniji na selu nego u gradu, tamo je broj korisnika digitalnih tehnologija manji i one se koriste ređe. Ovo samo dodatno pojačava njihovu isključenost iz društvenog, kulturnog i privrednog života.

Posebno smo ispitali polje građanskog aktivizma i tu smo pronašli da mladi sa invaliditetom/hendikepom češće koriste komunikacijske i informativne mogućnosti digitalizovanih sadržaja nego što učestvuju u građanskim akcijama direktnim prisustvom. Ova grupa mladih je pokazala nizak stepen tradicionalnog građanskog aktivizma, članstvom ili neposrednim učešćem, po čemu se ne razlikuju od opšte populacije, pa i na evropskom nivou. Međutim, skoro polovina njih su koristili internet i društvene mreže da bi se povezali sa različitim organizacijama, grupama i pokretima, trećina ispitanika potpisala je peticiju na internetu, dok je njih 15% bilo uključeno u organizovanje društvenih i političkih akcija na internetu. Ovde treba jasno naglasiti da je velika većina anketiranih navela da ih politika ne interesuje i da internet ne koriste za povezivanje sa političkim istomišljenicima. Ovo je potvrđeno i informacijom da 30% anketiranih nikada nije glasalo, a da na poslednjim predsedničkim izborima nije glasalo njih 40%.

Veza između stepena digitalne kompetentnosti i digitalnog aktivizma je nedvosmisleno potvrđena analizom anketnih podataka. Povećani građanski aktivizam mladih sa invaliditetom/hendikepom putem interneta šalje signal da su digitalne tehnologije prepoznate od strane ove društvene grupe i da postoji mogućnost za njihovu širu upotrebu. Međutim, kompetencije detektovane kroz ovo istraživanje su nedovoljno iskorišćene za poboljšanje društvenog položaja.

Literatura

Broadband Commission for Digital Development, G3ict, IDA, ITU, Microsoft, The Telecentre.org Foundation, and UNESCO. (2013). *The ICT opportunity for a disability inclusive development framework*. http://g3ict.org/resource_center/publications_and_reports/p/productCategory_whitepapers/id_297.

Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji (2014) Vlada Republike Srbije.

Earl, J. & Kimport, K. (2011) *Digitally Enabled Social Change: Activism in the Internet Age*. London: The MIT Press.

Eurofound database – European Quality of Life Survey 2016 (Evropsko istraživanje o kvalitetu života)

EUROPASS, Digital Competences – Self-assessment Grid, dostupno na <https://europass.cedefop.europa.eu/resources/digital-competences>

Ferrari, A. (2013) *DIGCOMP: A Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe*. Luxemburg: Joint Research Centre of the European Commission.

Kovačević, M., Pavlović, K. i Šutić, V. (2017) *Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

Marković, M. (2014) *Osobe sa invaliditetom u Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

Okvir digitalnih kompetencija – Nastavnik za digitalno doba (2017) Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Petrović, J. i Petrović D. (2017) Konektivna akcija kao novi obrazac protestnog aktivizma. *Sociologija*, Vol. LIX, No 4: 405 – 426.

Raja, D. S. (2016) *Bridging the Disability Divide through Digital Technologies*. World Bank.

RZS (2013) *Stanovništvo – Invaliditet*. Beograd: Republički zavod za statistiku.

UNESCO (2011) *Digital Literacy in Education*. Institute for Information Technologies in Education.

UNESCO (2013) *Glossary of Curriculum Terminology*. International Bureau of Education.

UNICEF. 2013. *The State of the World's Children 2013: Children with Disabilities*. New York: UNICEF. <http://www.unicef.org/sowc2013/>.

Vidanović, I. (2006) *Rečnik socijalnog rada*. Beograd, autorsko izdanje.

Zakonopotvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom, "Sl. glasnik RS - Međunarodni ugovori", br. 42/2009

Zakonu o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom, "Sl. glasnik RS", br. 33/2006 i 13/2016

Oblasti	Osnovni korisnik	Samostalni korisnik	Napredni korisnik
Upravljanje informacijama	<p>Mogu da tražim informacije onlajn koristeći pretraživač.</p> <p>Znam da nisu sve informacije na mreži/internetu pouzdane.</p> <p>Mogu da sačuvam ili čuvam datoteke ili sadržaj (npr. tekst, slike, muziku, video zapise, veb strane) i pristupim im pošto ih sačuvam.</p>	<p>Mogu da koristim različite pretraživače da pronadem potrebne informacije. Koristim neke od filtera za pretraživanje (npr. pretraživanje samo slika, video zapisa, mapa).</p> <p>Upoređujem različite izvore kako bih procenio pouzdanost informacije koju pronadem.</p> <p>Informacije klasifikujem na metodičan način koristeći datoteke (<i>files</i>) i fascikle (<i>folders</i>) kako bih ih kasnije lakše našao. Pravim rezervne kopije podataka ili datoteka koje sam sačuvao.</p>	<p>Mogu da koristim napredne strategije pretraživanja (npr. pomoću operatora za pretragu) kako bi pronašao pouzdane informacije na internetu. Mogu da koristim veb feed-ove (kao što je RSS) kako bi bio u toku sa sadržajem koji me interesuje.</p> <p>Mogu proceniti valjanost i verodostojnost informacija koristeći niz kriterijuma. Svestan sam novog napretka u pronalaženju, skladištenju i pronalaženju informacija.</p> <p>Mogu da sačuvam informacije pronađene na internetu u različitim formatima. Mogu da koristim usluge skladištenja informacija u cloud-u.</p>
Veštine komunikacije u digitalnom okruženju	<p>Mogu da komuniciram sa drugima koristeći mobilni telefon, VoIP (<i>Voice over Internet Protocol</i>) (npr. Skype), e-poštu ili časnikanje (<i>chat</i>) - koristeći osnovne funkcije (npr. govorne poruke, SMS, slanje i primanje e-pošte, razmenu teksta).</p> <p>Mogu da delim datoteke i sadržaj pomoću jednostavnih alata.</p> <p>Znam da mogu da koristim digitalne tehnologije za korišćenje različitih usluga (e-uprava, banke, bolnice).</p> <p>Svestan sam sajtova za društvene mreže i onlajn alate za saradnju.</p> <p>Svestan sam da se prilikom korišćenja digitalnih alata primenjuju određena pravila komunikacije (npr. prilikom komentarisanja, razmene ličnih podataka)</p>	<p>Mogu da koristim napredne funkcije nekoliko alata za komunikaciju (npr. VoIP ili deljenje fajlova).</p> <p>Mogu da koristim alate za saradnju i da doprinesem kreiranjem sadržaja npr. deljenju dokumenata/datoteka koje je neko drugi stvorio.</p> <p>Mogu da koristim neke od funkcija onlajn usluga (npr. e-usluge, e-bankarstvo, onlajn kupovina).</p> <p>Prenosim ili delim znanje sa drugima na internetu (npr. kroz društvene alate za umrežavanje ili onlajn zajednicu).</p> <p>Svestan sam i koristim pravila za onlajn komunikaciju.</p>	<p>Aktivno koristim širok spektar komunikacionih alata (e-mail, chat, SMS, instant poruke, blogovi, mikro-blogovi, društvene mreže) za onlajn komunikaciju.</p> <p>Mogu da kreiram i upravljam sadržajem pomoću alataki za saradnju (npr. kalendare, sisteme za upravljanje projektima, onlajn <i>proofing</i>, onlajn tabele).</p> <p>Aktivno učestvujem u onlajn prostoru i koristim nekoliko onlajn usluga (npr. javne usluge, elektronsko bankarstvo, onlajn kupovina).</p> <p>Mogu da koristim napredne funkcije alataki za komunikaciju (npr. video konferencija, razmena podataka, aplikacije za deljenje).</p>
Stvaranje digitalnih sadržaja	<p>Mogu da izradim jednostavan digitalni sadržaj (npr. tekst, tabelu, slike, audio datoteke) u najmanje jednom formatu pomoću digitalnih alata.</p> <p>Mogu da učinim osnovne prepravke sadržaja koji su napravili drugi.</p> <p>Znam da taj sadržaj može biti pokriven autorskim pravima.</p> <p>Mogu primeniti i modifikovati jednostavne funkcije i postavke kod softvera i aplikacija koje koristim (npr. promeniti podrazumevane postavke).</p>	<p>Mogu proizvoditi složeni digitalni sadržaj u različitim formatima (npr. tekst, tabele, slike, audio datoteke). Mogu koristiti alate/uređivače za kreiranje veb stranice ili bloga koristeći šablone (npr. WordPress).</p> <p>Mogu primeniti osnovno formatiranje (npr. ubaciti fusnote, grafikone, tabele) u sadržaj koji sam ja ili drugi proizveli.</p> <p>Znam kako da referišem i ponovo upotrebim sadržaj pokriven autorskim pravima.</p> <p>Poznajem osnove jednog programskog jezika.</p>	<p>Mogu da proizvodim ili menjam složen, multimedijalni sadržaj u različitim formatima, koristeći razne digitalne platforme, alate i okruženja. Mogu da napravim sajt koristeći programski jezik.</p> <p>Mogu da koristim napredne funkcije različitih alata za oblikovanja (npr. spajanje mejlova, spajanje dokumenata različitih formata, koristeći napredne formule, macro-e).</p> <p>Znam kako da primenim licence i autorska prava.</p> <p>Mogu da koristim nekoliko programskih jezika. Znam kako da dizajniram, kreiram i izmenim baze podataka pomoću računarskih alata.</p>

Oblasti	Osnovni korisnik	Samostalni korisnik	Napredni korisnik
<p>Sigurnost u digitalnom okruženju</p>	<p>Mogu da preduzmem osnovne korake da zaštitim svoje uređaje (npr. koristeći anti-viruse i lozinke). Znam da nisu sve informacije na mreži pouzdane.</p> <p>Svestan sam da moj akreditiv/nalog (korisničko ime i lozinka) može biti ukraden. Znam da ne bi trebalo da otkrivam privatne informacije na mreži.</p> <p>Znam da prekomerna upotreba digitalnih tehnologije može uticati na moje zdravlje.</p> <p>Preduzimam osnovne mere da uštedim energiju.</p>	<p>Instalirao sam sigurnosne programe na uređaju (ima) koje koristim za pristup internetu (npr. antivirus, zaštitni zid (<i>firewall</i>)). Redovno pokrećem ove programe i redovno ih ažuriram.</p> <p>Koristim različite lozinke za pristup opremi, uređajima i digitalnim uslugama i modifikujem ih periodično.</p> <p>Mogu identifikovati veb stranice ili e-mail poruke koje mogu biti korišćene za prevaru. Mogu da prepoznam <i>phishing</i> e-mail (mrežna krađa identiteta).</p> <p>Mogu da oblikujem svoj onlajn/digitalni identitet i pratim svoj digitalni otisak.</p> <p>Razumem zdravstvene rizike vezane za korišćenje digitalne tehnologije (npr. ergonomija, rizik od zavisnosti).</p> <p>Razumem pozitivan i negativan uticaj tehnologije na životnu sredinu.</p>	<p>Često proveravam svoju sigurnosnu konfiguraciju i sisteme svojih uređaja i/ili aplikacija koje koristim.</p> <p>Znam kako da reagujem ako je moj kompjuter zaražen virusom.</p> <p>Mogu da konfiguriram ili modifikujem zaštitni zid (<i>firewall</i>) i bezbednosna podešavanja mog digitalnog uređaja.</p> <p>Znam kako da šifriram (<i>encrypt</i>) e-poštu ili datoteke.</p> <p>Mogu da primenim filter za neželjenu poštu (<i>spam</i>).</p> <p>Da bih izbegao zdravstvene probleme (fizičke i psihičke), u odgovorno koristim informaciono-komunikacione tehnologije.</p> <p>Imam informisan stav o uticaju digitalnih tehnologija na svakodnevno život, onlajn potrošnju i životnu sredinu.</p>
<p>Rešavanje problema</p>	<p>Mogu da nađem podršku i pomoć kada se pojavi tehnički problem ili kada koristim novi uređaj, program ili aplikaciju.</p> <p>Znam kako da rešim neke rutinske probleme (npr. zatvorim program, ponovo pokrenem računar, ponovo instaliram/ažuriram program, proverim internet vezu).</p> <p>Znam da digitalni alati mogu da mi pomognu u rešavanju problema. Takođe sam svestan toga da oni imaju svoja ograničenja.</p> <p>Kada se suočim sa tehnološkim ili netehnološkim problemom, mogu da koristim digitalne alate koje znam da bih rešio problem.</p> <p>Svestan sam da moram redovno da unapređujem svoje digitalne veštine.</p>	<p>Mogu da rešim većinu problema koji se javljaju pri korišćenju digitalnih tehnologija.</p> <p>Mogu da koristim digitalne tehnologije za rešavanje (ne-tehničkih) problema. Mogu da izaberem digitalni alat koji odgovara mojim potrebama i da procenim njegovu efikasnost.</p> <p>Mogu rešiti tehnološke probleme pretražujući postavke i opcije programa ili alata.</p> <p>Redovno unapređujem svoje digitalne veštine. Svestan sam mojih ograničenja i pokušavam da popunim praznine.</p>	<p>Mogu da rešim skoro sve probleme koji mogu nastati kada koristim digitalne tehnologije.</p> <p>Mogu da izaberem odgovarajuće alate, uređaje, aplikacije, softvere ili usluge da rešim (ne-tehničke) probleme.</p> <p>Svestan sam novih tehnoloških dostignuća. Razumem kako novi alati radi.</p> <p>Često unapređujem svoje digitalne veštine.</p>

Impresum

Autori: **prof. dr Slobodan Cvejić i Stefan Stefanović**

Naziv: **„Digitalna pismenost i aktivizam kod mladih sa invaliditetom/hendikepom.“**

Izdavač: **Forum mladih sa invaliditetom**

Za izdavača: **Jovana Krivokuća-Milovanović**

Dizajn i priprema za štampu: **Tijana Sekulić, AT CONSULTING**

Štampa: **Štamparija ALTA NOVA, Beograd**

Tiraž: **400**

ISBN: **978-86-87969-06-3**

Beograd, 2018.

CIP - Каталогизација у публикацији - Народна библиотека Србије, Београд

316.772.4:004-053.6-056.26/.29(497.11)

316.4-053.6-056.26/.29(497.1)

ЦВЕЈИЋ, Слободан, 1965-

Digitalna pismenost i aktivizam kod mladih sa invaliditetom/hendikepom / Slobodan Cvejić i Stefan Stefanović. - Beograd : Forum mladih sa invaliditetom, 2018 (Beograd : Alta Nova). - 48 str. : graf. prikazi, tabele ; 30 cm

Tekst štampan dvostubačno. - Tiraž 400. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija: str. 45.

ISBN 978-86-87969-06-3

1. Стефановић, Стефан, 1990- [аутор]

а) Информационе технологије - Особе са инвалидитетом

- Истраживање - Србија б) Активизам - Млади - Истраживање - Србија

COBISS.SR-ID 273835020

FMI
YDF

FORUM MLADIH SA INVALIDITETOM
YOUTH WITH DISABILITIES FORUM

Terazije 23, 11000 Beograd
+381 11 3220 632
e-mail: office@fmi.rs

www.fmi.rs

